

ПРАВО НА БЕСПЛАТНУ ПРАВНУ ПОМОЋ ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА ИЗ УГЛА АДВОКАТА И ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА

Извештај истраживања

Август 2022.

Истраживање у оквиру пројекта ради Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

Пројекат „Повећање доступности бесплатне правне помоћи
за жене које су преживеле родно засновано насиље у Србији“

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Fenomen

 UN
WOMEN

**ПРАВО НА БЕСПЛАТНУ ПРАВНУ ПОМОЋ ЖРТАВА РОДНО ЗАСНОВАНОГ
НАСИЉА ИЗ УГЛА АДВОКАТА И ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА**

Финални извештај

Истраживачки тим

**Проф. др Вељко Турањанин, ванредни професор на Правном факултету
Универзитета у Крагујевцу**

**Маст. права Јелена Чановић, асистенткиња и докторанткиња на Правном факултету
Универзитета у Крагујевцу**

**Маст. јавне управе Марија Петронијевић, програмска директорка у Удружењу
Феномена**

Пројекат „Повећање доступности бесплатне правне помоћи за жене које су преживеле родно засновано насиље у Србији“ спроводи Удружење Феномена уз подршку UN Women – Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена. Материјал је произведен средствима Европске уније. Садржај пројекта и овог материјала искључиво припада Удружењу Феномена односно истраживачком тиму и не представља нужно ставове Европске уније, UN Women нити земаља чланица УН-а.

Садржај

Увод	3
Право на бесплатну правну помоћ и стандарди Европског суда за људска права	4
Грађански поступак	4
Кривични поступак	5
Финансијски тест	5
Тест интереса правде	7
Смернице Комитета министара Савета Европе о ефикасности и ефективности шема правне помоћи у областима грађанског и управног права	15
Извештај Експертске групе Савета Европе за борбу против насиља над женама и насиља у породици (GREVIO).....	18
Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године	19
Позадина истраживања	20
Преглед литературе	22
Методолошки приступ истраживању	27
Право на бесплатну правну помоћ из угла адвоката	27
Резултати истраживања	30
Право на бесплатну правну помоћ из угла јединица локалних самоуправа.....	38
Резултати истраживања	42
Закључак и препоруке	47
Литература	50

Увод

Право на правично суђење осликава препознатљиву карактеристику сваког међународног нормативног инструмента којим се штите људска права.¹ Један од аспеката овог права јесте и право на бесплатну правну помоћ које представља једно од битних права окривљеног у кривичном поступку, али кривичноправна област није једино подручје на коме се можемо срести у вези са пружањем овог облика правне помоћи. Наиме, приступ правној помоћи представља веома важан сегмент права на правично суђење према члану 6. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода² (у даљем тексту: Конвенција) и члану 47. Повеље Европске уније о основним правима³. Члан 6. представља данас један од чланова на чију се повреду подносиоци представки највише позивају у својим поднесцима, што се најчешће објашњава обимом одредаба овог члана које се протежу на гарантовање правичног суђења и у грађанским и у кривичним поступцима⁴. Састоји се од три става, при чему се први састоји од серије општих принципа применљивих на две основне категорије модерних суђења данашњице, тј. грађанска и управна с једне стране, те кривична, с друге стране, док се преостала два става односе на кривичне поступке, где је у другом ставу прописана претпоставка невиности, а у трећем низ минималних гаранција које треба применити у кривичном поступку⁵. Чланом 6. Конвенције је прописано:

1. Приликом утврђивања грађанских права и обавеза или основаности било какве кривичне оптужбе против њега, свако има право на правично суђење и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним, законом утврђеним судом. Пресуда се изриче јавно, али се штампа и јавност могу искључити с читавог или једног дела суђења у интересу морала, јавног реда или националне сигурности у демократском друштву, када то налажу интереси малолетника или заштите приватног живота страна у спору, или када то суд сматра изричито неопходним зато што би у посебним околностима публицитет могао нанети штету интересима правде.
2. Свако ко је оптужен за кривично дело сматра се невиним док се његова кривица по закону не докаже.
3. Свако ко је оптужен за кривично дело има следећа минимална права:
 - а) да одмах, на језику који разуме, буде подробно обавештен о природи и разлогу оптужбе против њега;
 - б) да му се осигурају време и услови неопходни за припремање одбране;
 - ц) да се брани сам или уз помоћ браниоца кога сам изабере или да, уколико не располаже средствима да плати браниоца, да га добије бесплатно, када то налажу интереси правде;

¹SarahSummers, *Fair Trials*. Portland - Oregon: Hart Publishing, 2007, 97.

²Европска конвенција о људским правима и основним слободама потписана је 1950. године у Риму, а ступила на снагу 1953. године након ратификације држава чланица Савета Европе. Вид. Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и додатних протокола бр. 11, 4, 6, 7, 12 и 13, („Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/05 – испр. И „Службени гласник РС – Међународни уговори“ бр. 12/2010).

³Повеља Европске уније о основним правима, проглашена 2000. године од стране Европског парламента, Савета министара и Европске комисије, а која је ступањем на снагу Лисабонског споразума 2009. године постала и правно обавезујућа у ЕУ.

⁴AlastairMowbray, *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford - Portland: Hart Publishing, 2004, 97.

⁵William Schabas, *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015, 270-271.

д) да сам испитује или захтева испитивање сведока оптужбе и да се присуство и саслушање сведока одбране одобри под условима који важе и за сведока оптужбе;

е) да користи бесплатну помоћ тумача уколико не разуме или не говори језик који се користи на суду.

Право на правну помоћ осигурава делотворан приступ правосуђу за лица која не располажу са довољно финансијских средстава за подмиривање трошкова судских поступака (Prigučnik o evropskom pravu u području pristupa pravosuđu, 2016: 58). Као што произилази из наведеног, прави се разлика између правне помоћи у некривичним и кривичним предметима, будући да се примењују различита правила. Додела бесплатне правне помоћи у кривичним поступцима подлеже финансијском тесту и тесту интереса правде. Када је у питању финансијски тест, појединци морају да докажу да не поседују довољно средстава да плате правну помоћ, при чему не постоји дефиниција „довољних средстава“, а окривљени терет доказивања недостатка средстава. Да би се утврдило да ли интереси правде захтевају пружање правне помоћи неопходно је узети у обзир три чиниоца: озбиљност кривичног дела и тежину могуће казне, сложеност предмета и личну и социјалну ситуацију окривљеног. Приликом одлучивања, Суд треба да размотри сва три чиниоца, али они при том не чине целину, већ било који од њих може да оправда додељивање правне помоћи. Република Србија је донела Закон о бесплатној правној помоћи⁶ (у даљем тексту: ЗБПП), којим су решена нека, али не и сва питања у погледу пружања ове врсте правне помоћи, а истовремено, функционисање овог законског текста у пракси указује на поједине проблеме, који су изискивали спровођење емпиријског истраживања. Истраживање је спроведено између јединица локалних самоуправа и адвоката, као пружалаца бесплатне правне помоћи.

Право на бесплатну правну помоћ и стандарди Европског суда за људска права

Грађански поступак

У овом делу извештаја акценат ће бити стављен на кривичне предмете. Када су у питању грађански, навешћемо предмет *Aireyv. Ireland*. Наиме, у јуну 1972. године, супруг апликанткиње, који је раније био осуђиван за напад на своју супругу, напустио је заједнички дом и није се вратио да тамо живи. У Ирској, супружници су могли да буду ослобођени дужности заједничког живота закључивањем уговора о њиховом разводу или судском одлуком о разводу коју је могао да донесе само Високи суд. Након безуспешних покушаја да добије сагласност супруга за потписивање исправе о раздвајању, апликанткиња је покушала да добије судску одлуку. Потражила је савет од неколико адвоката, али није успела да нађе ниједног који би био вољан да је заступа. Правна помоћ није била доступна, а апликанткиња није имала довољно средстава како би сама платила трошкове поступка. Апликанткиња је сматрала да је, с обзиром на високу цену трошкова парнице, спречена да покрене поступак пред Високим судом у циљу подношења захтева за судски развод (§20). Влада је, пак, тврдила да је захтев апликанткиње могао да буде поднет Високом суду с обзиром на чињеницу да она може слободно да се појави на суду без помоћи адвоката. Суд је заузео следеће становиште:

Суд не сматра да је ова могућност, сама по себи, одлучујућа у овом предмету. Намена Конвенције није да гарантује права која су теоријска и илузорна, већ она која су реална и ефикасна. Влада и Комисија су у току усмене расправе изнели контрадикторне ставове по овом питању. Суду се чини сигурним да би подносиатељка представке била у неповољном положају уколико би њеног супруга заступао адвокат, а њу не. С друге стране, по мишљењу Суда, није реално да се претпоставља да би, у овој врсти парнице, подносиатељка представке ефикасно водила свој предмет, упркос помоћи коју, како је Влада навела, судија пружа странкама у поступку које немају заступника. У Ирској не може да се добије одлука о разводу у Окружном

⁶Закон о бесплатној правној помоћи („Сл. Гласник РС“, бр. 87/2018)

суду где је поступак релативно једноставан, већ само у Високом суду. Стручњак у области ирског породичног права, господин Алан Шатер сматра да је Високи суд најнеприступачнији суд и то не само због тога што су „таксе за заступање високе“ већ и због чињенице да „је процедура за покретање поступка сложена нарочито у оним поступцима који се покрећу захтевом, као што је то случај са разводом“. Штавише, ова врста парнице, поред тога што укључује компликована законска питања, захтева и доказе о прељуби, неприродним поступцима, или, као што је то реч у конкретном случају, насиљу. Да би се установиле чињенице може да буде потребно да се ангажују стручњаци и пронађу, позову и испитају сведоци. Уз то, брачни спорови често, као нужну последицу, имају емоционални моменат који је тешко спојив са степеном објективности који је потребан за заступање на суду. Из ових разлога Суд сматра да је веома нереално да лице на месту апликанткиње може ефикасно да изнесе свој случај. Ово гледиште је потврђено Владиным одговорима на питања која им је Суд поставио, а који показују да је у сваком од 255 поступака судског развода, у периоду 1972-1978. године, без изузетка, подносиоца захтева заступао адвокат. Из наведеног Суд закључује могућност да се лице само заступа пред Високим судом не пружа подносиоцу представке ефикасно право приступа и, стога, такође не представља домаћи правни лек (§ 24).

Било би погрешно генерализовати закључак да могућност да се неко самостално појави пред Високим судом не обезбеђује апликанткињи ефикасно право на приступ. Тај закључак не вреди за све случајеве који се тичу грађанских права и обавеза или за свако лице које је у такав случај укључено. У неким случајевима, могућност личног појављивања на суду, чак и без помоћи адвоката, задовољиће захтеве члана 6. става 1. Конвенције. Могу то бити и прилике где таква могућност обезбеђује адекватан приступ чак и Високом суду. Свакако, све у великој мери зависи од околности случаја. Поред тога, док члан 6. став 1. гарантује странама у парници ефикасно право на приступ судовима ради утврђивања њихових грађанских права и обавеза, он оставља држави слободан избор средстава како би се тај циљ остварио. Увођење шеме правне помоћи коју Ирска сада предвиђа у предметима породичног права, чини једно од тих средстава, али постоје и друга средства као што је, на пример, поједностављење поступка. У сваком случају, није функција Суда да указује, а камоли да прописује које мере треба да се предузму. Све што Конвенција захтева је да појединац ефикасно ужива право на приступ судовима под условима који нису у супротности са чланом 6. став 1. Конвенције. Малопреташњи закључак не подразумева, дакле, да држава мора да обезбеди бесплатну правну помоћ у сваком спору који се тиче грађанских права. Сматрати да овако далекосежна последица постоји не би, са чиме се и Суд слаже, одговарало чињеници да Конвенција не садржи одредбу о правној помоћи за овакву врсту спорова, с обзиром да се члан 6. став 3. (ц) односи само на кривичне поступке. Међутим, упркос непостојању сличне клаузуле за грађанске парнице, члан 6. став 1. може некада да присили државу да обезбеди помоћ адвоката када се покаже да је таква помоћ неопходна за ефикасан приступ суду, било зато што је правно заступање обавезно, као што је то предвиђено домаћим правом неких држава уговорница за неке врсте парница, било због сложености поступка или конкретног предмета (26). Имајући у виду околности случаја, Суд закључује да подносиоца представке није уживала ефикасно право приступа Високом суду у циљу захтевања одлуке о судском разводу. Дакле, члан 6. став 1. Конвенције јесте повређен (§ 28).

Кривични поступак

Као што смо напоменули, право на пружање бесплатне правне помоћи пролази кроз два теста. На првом месту суд проверава финансијски тест, а потом тест интереса правде.

Финансијски тест

У предмету *Croissantv. Germany*, апликант је држављанин Немачке, који се у односно време суочио са кривичним поступком у вези са његовим активностима као адвоката. Постављена су му два браниоца по сопственом избору и један постављен против његове воље. Осуђен је на

затворску казну у трајању од две године и шест месеци, уз забрану бављења професијом у трајању од четири године, уз налог за плаћање судских трошкова и накнада адвокатима.

За разлику од права обухваћених осталим одредбама члана 6. става 3. Конвенције, право на бесплатну правну помоћ није апсолутно; оваква правна помоћ се може пружити само ако окривљени нема довољно средстава да плати браниоца (§ 33). Према немачком праву, окривљени који је ослобођен оптужби није у обавези да плати судске трошкове или хонорар браниоца по службеној дужности, независно од својих средстава; наведене ставке надокнађује Држава. С друге стране, осуђено лице је, у принципу, увек обавезно да плати хонорар и трошкове свог браниоца по службеној дужности, што је сматрано природном последицом осуде. У поступку извршења пресуде, који следи након извршности пресуде, финансијска ситуација окривљеног има улогу; у том погледу, није битно да ли је подносилац имао довољно средстава током суђења, већ је то једино значајно након доношења коначне пресуде (§ 35).

Овакав став не би био у сагласности са чланом 6. Конвенције, ако би негативно утицао на правичност поступка. Међутим, не може се рећи да овакав систем генерално ствара штетне последице или да се то заправо десило у овом предмету. Као што је већ речено, постављање три браниоца је било у складу са чланом 6. Сходно томе, обавеза подносиоца представке да плати браниоце није била неусаглашена са поменутом одредбом. Домаћи судови су овлашћени да процене да ли је неопходно да их поставе и да захтевани новчани износи нису прекомерни (§ 36)... Не постоји разлог за сумњу да ће релевантни закон и пракса заиста бити примењени ако подносилац може да докаже да није у стању да плати цео износ. У том погледу, Суд сматра прихватљивим, у складу са Конвенцијом, да доказивање недостатка довољних средстава пада на терет лица које се изјашњава у прилог те тврдње (§ 37). Суд закључује да је налог за надокнаду трошкова бранилаца у складу са чланом 6. ставом 3. Конвенције. Стога, не постоји повреда члана 6. Конвенције (§ 38).

Потом, у предмету *Twalibv. Greece*, подносилац представке, осумњичен за трговину опојном дрогом, лишен је слободе у хотелу у Атини, у чијој државини је пронађен фалсификован пасош, али не и дрога нити други инкриминишући докази. Доведен је пред истражног судију и саслушан у присуству адвоката који говори енглески језик и који је деловао као тумач.

Суд опажа тешкоће у процени да ли је подносилац представке имао довољно средстава да плати правну помоћ у вези са жалбом која се базира на правним основама (§ 51). Додатни чинилац је сложеност касационог поступка. Поступак се односио на оспоравање правичности суђења, те је од подносиоца представке захтевао да наведе правне аргументе који би могли уверити Касациони суд да су његова права на одбрану прекршена. Треба приметити да се сложеност касационог поступка види и из захтева да странке морају имати правне заступнике на претресу пред Касационим судом. Поред тога, за лице које учествује у сачињавању жалбе се такође мора сматрати да поседује правне вештине и искуство, а посебно да познаје основ по коме је могуће изјавити жалбу. Овде је од значаја да подносилац представке, странац, са славим познавањем грчког језика и правног система, није био у стању да наведе ма који жалбени основ у својој жалби и да је то довело до проглашавања жалбе неприхватљивом (§ 53). У тим околностима Суд сматра да су интереси правде захтевали да подносиоцу представке буде додељена бесплатна правна помоћ у вези с његовом планираном жалбом Касационом суду (§ 54). Суд примећује да према грчком Закону о кривичном поступку странка која је поднела жалбу због погрешне примене материјалног права мора бити заступана на претресу пред Касационим судом. Међутим, Закон о кривичном поступку не предвиђа правну помоћ у вези са таквим жалбама. Иако је Држава навела да Адвокатска комора може да додели бесплатну правну помоћ подносиоцима жалби у касационом поступку, она није понудила ниједан конкретан пример да покаже како то изгледа у пракси. У сваком случају, нема никаквих назнака да је подносилац представке био обавештен о овој могућности или да би његова молба била прослеђена адвокатској комори, као и да би му комора изашла у сусрет (§ 55). У таквим околностима Суд мора да закључи да грчки закон не предвиђа додељивање правне помоћи појединцима, као што је подносилац представке, у вези са жалбама по правним питањима. Следи да у овом предмету није значајно то што је молба подносиоца представке за додељивање правне помоћи била поднета након истека рока за подношење жалби: она не би могла да буде испуњена (§ 56). С обзиром на чињеницу да закон нема одредбу о пружању правне помоћи у

вези са жалбама по правним питањима, Суд закључује да прелиминарни приговор Државе мора да буде одбачен и да је дошло до повреде члана 6. става 1. и става 3. (ц) Конвенције (§ 57).

Потом, у предмету *TsonyoTsonevv. Bulgaria*, Суд је скренуо пажњу да је било тешко проценити да ли су подносиоцу представке недостајала средства да би могао да плати правну помоћ. Постоје одређене назнаке које указују на то: подносиоцу представке адвокат је додељен по службеној дужности у претходном поступку, а подносилац је изричито тврдио да не може да приушти адвоката. Суд је установио, да због недостатка јасних назнака које би указивале на супротно, апликант није имао довољно средства да плати свог правног заступника, чиме је повређен члан 6. став 1. и 3. Конвенције. Овде такође треба скренути пажњу, због будућег истраживања да је у *Priručniku o europskom pravu i području pristupa pravosuđu* погрешно наведена ова пресуда, јер се преупућује на пресуду број 2, од 14. јануара 2010. Године (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria* 2010). Међутим, у овој пресуди није дошло до повреде предметне одредбе, већ у следећој из 2012. године.

У пресуди *R. D. v. Poland*, Суд се бавио питањем пружања бесплатне правне помоћи током целог поступка јер је подносиоцу представка ова врста помоћи била пружена у првостепеном и жалбеном поступку због недостатка финансијских средстава. Апликанту је одбијен захтев за бесплатном правном помоћи приликом писања касационе жалбе. Суд је стао на становиште да постоји разуман основ за разматрање да су апликантова финансијска средства била ограничена и да стога постоје јасни показатељи да није имао довољно средстава да плати правну помоћ у смислу члана 6. став 3. (ц) Конвенције (§ 46). Истовремено, треба напоменути да је у овом предмету Суд стао на становиште да је испуњен и критеријум интереса правде да подносиоцу представке буде обезбеђена бесплатна правна помоћ (§51).

Тест интереса правде

Као што ћемо видети из пресуда које следе, постоји више фактора које Суд узима у обзир приликом одлучивања да ли је подносиоцу представке требало да буде обезбеђена бесплатна правна помоћ, као што су природа поступка, способност подносиоца представке који нема правног заступника да представи правне аргументе и тежина казне коју су изrekli нижи судови (*Priručnik o europskom pravu i području pristupa pravosuđu*, 2016: 70). У кривичним поступцима Суд је првобитно разматрао право на бесплатну правну помоћ у предмету *Articov. Italy* 1980. У овом предмету Окружни суд у Верони је 1965. и 1970. године осудио подносиоца представке на казне затвора за различита кривична дела. Жалбе Касационом суду су одбијене 1973. године. У августу 1972. године, подносиоцу представке је додељена бесплатна правна помоћ у сврху подношења жалби Касационом суду. Међутим, бранилац по службеној дужности је након тога обавестио апликанта да, због других обавеза, не може да га заступа. После тога, апликант се у више наврата обраћао председнику предметног одељења и другим инстанцама са захтевом да му се постави други бранилац, наводећи повреду права на одбрану. Међутим, други бранилац му никада није постављен, нити су предузети кораци како би се први бранилац обавезао да изврши своје обавезе.

У овом случају Суд је подсетио да намера Конвенције није да јемчи права која су теоријска или илузорна него права која су практична и делотворна; ово се посебно тиче права на одбрану у смислу значајног места које у демократском друштву има право на правично суђење. Како су представници Комисије исправно нагласили, члан 6. став 3. (ц) се односи на „помоћ“ а не на „постављање“. Поново, само постављање не осигурава успешну помоћ, јер бранилац који је постављен за сврху пружања правне помоћи може да умре, озбиљно се разболи, да буде спречен да делује у дужем временском периоду или да избегава своје обавезе. Уколико су упознате са ситуацијом, власти морају да га замене или да га натерају да испуњава своје обавезе. Усвајање рестриктивног тумачења Владе довело би до неоправданих резултата, који не би били у складу са значењем тачке (ц) нити члана 6. у целини; у многим случајевима бесплатна правна помоћ се може показати безвредном. У овом предмету подносилац представке није имао никакве користи од свог браниоца. Већ на почетку, адвокат је изјавио да није у могућности да ради. Прво се позвао на постојање других обавеза, а потом на своје

здравствено стање. Суд није позван да испитује значење ових објашњења. Он налази да подносилац представке није имао успешну правну помоћ пред Касационим судом; тиме је одлука из августа 1972. године остала мртво слово на папиру (§ 33).

Члан 6. став 3. (ц) прописује овлашћење које зависи од испуњења два услова. Док први услов није био споран - да лице које је оптужено за кривично дело нема довољно средстава, Влада је оспорила други услов, а то је да ли интереси правде захтевају да се подносиоцу представке пружи бесплатна правна помоћ. Према Влади, у поступку пред Касационим судом бранилац би имао скромну улогу, ограничену на примање обавештења у смислу да ће Касациони суд доносити своје одлуке у већима. Према ставу представника Комисије, ово мишљење би било супротно мишљењу председника другог казненог одељења Касационог суда, који је закључио да је постојала изразита потреба да се постави бранилац за сврхе пружања правне помоћи. Суд подсећа да, уз одређене изузетке ван овог предмета, свако ко је на нивоу минималних примања по италијанском закону има право на бесплатну правну помоћ у кривичним стварима. У сваком случају, овде су интереси правде захтевали делотворну правну помоћ. Ово би, по мишљењу постављеног браниоца, био веома захтеван и тежак задатак. Квалификовани бранилац би био у могућности да разјасни основе које је навео апликант, те нарочито, да стави нагласак на битно питање застарелости. Даље, само би се бранилац могао супротставити наводима одељења јавног тужилаштва тако што би тражио од Касационог суда да одржи претрес посвећен, између осталог, и овом питању (§ 34). Држава се не може сматрати одговорном за сваки проблем на страни браниоца постављеног за сврхе пружања правне помоћи, али под одређеним околностима, требало је да надлежне италијанске власти предузму кораке како би осигурале да подносилац представке успешно ужива право за које су признали да му припада. Власти су могле поступити на два начина: заменити постављеног браниоца или га, уколико је то могуће, натерати да испуњава своје обавезе. Они су одабрали трећи начин - да остану пасивни - док их је Конвенција позивала да предузму позитивне радње (§ 36). Суд тако закључује да је дошло до кршења права из члана 6. става 3. (ц) (§ 37).

Тест интереса правде је испитиван и у другим бројним пресудама. У пресуди *Pakelliv. Germany*, Регионални суд је 1976. године осудио подносиоца представке на казну затвора. Господин Вингертер, који је био постављен као његов бранилац по службеној дужности, уложио је жалбу због погрешне примене права Савезном суду, наводећи да је повређен члан 146. Закона о кривичном поступку, тиме што је он бранио и лице које је заједно са апликантом оптужено за извршење кривичних дела због којих се водио кривични поступак. Савезни јавни тужилац је тражио да жалба буде одбијена на основу тога што ју је поднео адвокат који није имао право да представља подносиоца представке. Након што је Савезни суд прихватио захтев који је уложио други адвокат, господин Раушенбух, са циљем да се омогући улагање нове жалбе, господин Вингертер је ослобођен својих дужности, а господин Раушенбух је постављен као службени бранилац за улагање поднеска у којем ће се изнети разлози те жалбе. Савезни суд је одбио наредни захтев г. Раушенбуха да он буде постављен за браниоца по службеној дужности за усмени поступак, а након претреса у присуству савезног јавног тужиоца и одсуству подносиоца представке и адвоката Раушенбуха, Савезни суд је одбио жалбу. Суд је прво испитивао финансијски тест, а потом тест интереса правде.

Члан 6. став 3. (ц) гарантује три права лицу оптуженом за кривично дело: да се брани лично, да се брани путем правне помоћи коју сам изабере и да му се, под одређеним условима, додели бесплатна правна помоћ. Сходно томе, лице које је оптужено за кривично дело, које не жели да се лично брани, мора да има приступ правној помоћи по сопственом избору, ако нема довољно средстава да плати такву помоћ, према Конвенцији има право да јој се помоћ додели бесплатно када то интереси правде захтевају. Тако подносилац представке, иако према немачком праву има право да се лично појави пред федералним судом, може да се жали да није имао такву помоћ у мери у којој прописани услови према члану 6. ставу 3. (ц) нису испуњени (§ 31). Влада је изнела следеће. Није било ничега што би потврдило тврдњу подносиоца представке да нема довољно средстава да плати правну помоћ по сопственом избору; напротив, он је изјавио да веома добро зарађује; према пресуди он такође зарађује кријумчарећи дрогу, и треба додати, да је отворио фирму након повратка у Турску. Комисија је сматрала да Влада нема право да у овом стадијуму поступка оспорава наводе подносиоца представке. Прво је

нагласила да, према немачком закону, додељивање бесплатне правне помоћи није условљено имовним стањем странке у питању; друго, г. Раушенбух је понудио пре претреса да поднесе потврду о имовном стању, али Савезни суд није прихватио ову понуду (§ 33).

Суд не може да се сложи с Комисијом по овом питању. Питање средстава подносиоца представке не игра улогу у одлуци на коју се жали: одбијање захтева о постављању г. Раушенбуха базирано је само на чињеници да, према мишљењу председника првог кривичног већа Савезног суда, овај случај не спада у категорију случајева за које немачки закон прописује помоћ браниоца. Сходно томе, не може се сматрати да је Влада изгубила право да пред институцијама Конвенције, у смислу члана 6. став 3. (ц) оспорава тврдњу подносиоца представке да је био слабог имовног стања (§ 33). Упркос томе, треба признати да је практично немогуће доказати данас да 1977. године апликант није имао средстава да плати свог адвоката. Међутим, постоје неке индикације да је било тако. Тако, нема разлога да се претпоставља да бранилац није могао да прибави поменуто потврду; у вези с овим, мора бити поменуто да је његов клијент провео две године у затвору пре повратка у Турску 1976. године. Треба додати да је г. Пакели поднео Комисији 1979. године изјаву о имовном стању и потврду надлежних власти у Турској. Последња потврда је базирана на попису имовине и прихода које је он направио у сврху опорезивања претходне године; из ових докумената произилази да је он имао малу фирму и да је његова финансијска ситуација била скромна. Наведени подаци - које, поврх свега, Влада није ни оспоравала - водили су комисију да му додели бесплатну правну помоћ. Треба пак признати, ове појединости нису довољне да докажу ван сваке сумње да је подносилац представке био лошег имовинског стања у релевантно време; међутим, узимајући у обзир његову понуду Савезном суду да докаже његов недостатак средстава и у недостатку јасних индикација против, оне воде Суд да сматра да је први од два услова садржана у члану 6 ставу 3. (ц) задовољен (§ 34).

Суд прво примећује, као и Комисија, да је ово један од ретких случајева у којем је Савезни суд одржао претрес: ово се дешава само у десет посто случајева жалби због погрешне примене материјалног права у кривичним предметима. У ствари, под овим околностима Савезни суд је био обавезан да спроведе усмени поступак зато што се показало да је жалба прихватљива и Канцеларија јавног тужилаштва није тражила да буде одбачена као очигледно неоснована. Ово показује да је претрес могао бити од важности за одлуку која је требало да буде донесена. Стога је било неопходно, у сврху осигуравања правичног суђења, да се поштује правило да усмени претрес треба одржати уз учешће обе странке (§ 36). Г. Пакели је могао, да се његов адвокат појавио пред судом, да објасни своје наводе, да изнесе даље појединости о томе ако је потребно и да образложи своје писмене аргументе. Могао је, на пример, да коментарише изјаве судије известиоца. Овакве могућности интервенисања су веома битне, зато што је жалба сама по себи обиман документ, садржи деветнаест различитих тачака. Даље, један од навода се односи на примену нове верзије члана 146. Закона о кривичном поступку. Као што се може приметити, кривично веће Савезног суда је већ одлучило 1976. године да жалба због погрешне примене материјалног права, базирана на овом члану, може успети једино ако је постављање заједничког браниоца заиста било у супротности са интересима одбране. Поврх тога, бранилац није оспорио ово тумачење. Међутим, он је настојао да покаже да је постојао сукоб интереса у предметном случају. Треба додати, могло се предвидети да пресуда коју је требало да донесе Савезни суд не би била без значаја за развој судске праксе. Влада је сама утврдила да је судска пракса по овом питању остала доследна од пресуде из 1977. године, којом је одбијена жалба подносиоца представке; они су признали да би усмена аргументација о примени члана 146. могла бити од неке вредности (§ 37).

У овим околностима, логично је рећи да лично појављивање жалиоца не би надоместило одсуство његовог адвоката: без услуге адвоката, подносилац представке не би могао да направи користан допринос разматрању правних питања која су постављена и посебно питања у односу на члан 146. Закона о кривичном поступку. Суд се слаже са Комисијом по овом питању (§ 38). Коначно и изнад свега, жалбени поступак у овом предмету није спроведен уз учешће обе странке, у сваком случају не у фази претреса. Чак и током писане фазе, само је канцеларија јавног тужиоца одговорила на жалбу коју је уложио г. Пакели, а кога тада још увек није заступао г. Раушенбух, и није се изјаснио о суштини основа о којем говори. Немачки закон дозвољава жалиоцу да оспорава поднеске јавног тужиоца. Сходно томе, да се Савезни суд одлучио да не одржи претрес, Канцеларија јавног тужиоца би уложила поднесак

писмено и доставила га подносиоцу жалбе који би, како је он тачно нагласио, тада имао могућност да га испита, и по потреби одговори на њега. Ова могућност морала је такође бити доступна апликанту на претресу. Одбијајући да му додели браниоца по службеној дужности, Савезни суд му је одузео, током усмене фазе поступка, могућност да утиче на исход суђења, могућност коју би имао да је поступак у целини био писмени (§ 39). У овим околностима, Суд, као и Комисија, сматра да су интереси правде захтевали да подносиоцу представке буде додељена правна помоћ за претресе пред Савезним судом (§ 40). Сходно томе, прекршен је члан 6. став 3. (ц) Конвенције (§ 41).

Важан је и предмет *Quarantav. Switzerland*. У овом предмету подносилац представке је више година је провео у домовима за младе. Осуђен је условно у марту 1982. године на 10 месеци затвора са три године проверавања. Међутим, истог месеца је окривљен за извршење кривичног дела по Закону о злоупотреби опојних дрога, којом приликом је поставио захтев за бесплатном правном помоћи. Суд је одбио његов захтев с образложењем да потребе одбране не захтевају бесплатну правну помоћ и да предмет не узрокује посебне тешкоће.

Суд сматра да право окривљеног да му, под одређеним условима, буде пружена бесплатна правна помоћ, представља један од аспеката појма правичног кривичног поступка. Неопходно је испуњење два услова. Први, недостатак средстава плаћања за правну помоћ није споран у конкретном случају. Друго, неопходно је одредити да ли интереси правде захтевају да апликанту буде пружена оваква помоћ (§ 27). Суд је у више случајева запазио да стране уговорнице уживају знатну слободу приликом избора средстава обезбеђења захтева члана 6. Конвенције. Његов задатак је да одреди да ли метод стране уговорнице води до резултата који је конзистентан са захтевима Конвенције (§ 30).

Да би се утврдило да ли интереси правде захтевају да се подносиоцу представке пружи бесплатна правна помоћ, Суд ће узети у обзир различите критеријуме (§ 32). Најпре би требало размотрити тежину кривичног дела за које је подносилац представке оптужен и тежину запређене казне. Он је оптужен за коришћење и стављање у промет опојних дрога, за које је била запређена казна затвора или новчана казна. Према ставу Државе, ништа у списима предмета није указивало на то да ће Кривични суд изрећи казну која ће прелазити 18 месеци. Суд, пак, сматра да је ово ништа друго него процена; изрицање знатно теже кривичне санкције није правна немогућност. Према члану 19. став 1. Федералног закона о злоупотреби опојних дрога, а у вези са чланом 36. Кривичног законика Швајцарске, максимална казна је три године затвора. У овом предмету, бесплатну правну помоћ је требало обезбедити због саме тежине оптужбе и могуће казне (§ 33). Додатни фактор је сложеност предмета. Суд се слаже с Владом да овај предмет није изазвао посебне тешкоће у погледу утврђивања чињеница, које је апликант у суштини признао приликом саслушања од стране истражног судије. Међутим, исход суђења је био прилично значајан за подносиоца, будући да је наводно дело било извршено за време трајања условног отпуста, којем је био подвргнут током 1982. године. Кривични суд је, стога, морао да одлучи о могућности активирања условне осуде и да донесе одлуку о изрицању нове пресуде. Учешће браниоца на суђењу би створило најбоље услове за одбрану окривљеног, посебно у погледу чињенице да је Суду био на располагању широк опсег мера (§ 34). Ова питања, сложена сама по себи, била су још више компликована личном ситуацијом подносиоца представке: млађе пунолетно лице, странац, пореклом из сиромашног окружења, без стварних професионалних знања, са прилично обимним кривичним досијеом. Он је уживао дрогу од 1975. године, скоро свакодневно од 1983. године, и у конкретном периоду је живио са својом породицом која се издржава од социјалне помоћи (§ 35). У околностима овог предмета, његово појављивање пред истражним судијом и потом пред Кривичним судом, без помоћи браниоца, није му омогућило да изложи своју одбрану на одговарајући начин (§ 36). Овај недостатак није отклоњен накнадним заступањем апликанта пред Касационим судом, због ограниченог обима преиспитивања нижестепене одлуке (§ 37). Закључно, постоји повреда члана 6. параграфа 3 (ц). Конвенције (§ 38).

На ову пресуду Суд се позвао у поступку *Benhamv. theUnitedKingdom*, у коме је апликант требало да уплати 325 фунти на име комуналне таксе, што он није учинио. Због тога су се створили услови за одређивање притвора, при чему је Суд утврдио да је до немогућности плаћања комуналне таксе дошло услед скривљеног нехата подносиоца представке. При том, окривљени није добио одговарајућу правну помоћ у свим правцима пред Судом.

Пракса Суда установљава три критеријума која треба узети у обзир приликом одлучивања да ли је лице окривљено за кривично дело за сврхе члана 6. Конвенције. То су: класификација поступка по националном праву, природа поступка и природа и степен тежине казне. Узевши у обзир наведене критеријуме, Суд закључује да је апликант оптужен за кривично дело у смислу члана 6. став 1. и 3. Конвенције (§ 56). Није спорно да подносилац представке није имао довољно средстава да обезбеди правну помоћ. Једино питање које Суд треба да реши јесте да ли интереси правде захтевају да апликанту буде обезбеђена бесплатна правна помоћ на саслушању пред судијама. Како би одговорио на ово питање, Суд мора да узме у обзир тежину казне у питању и комплексност предмета, као што је нагласио у предмету *Кваранта против Швајцарске* (§ 60). Суд се слаже с Комисијом да када је лишење слободе у питању, интереси правде у принципу захтевају правно заступање. У конкретном случају, подносилац представке је био суочен са максималном казном у трајању од три месеца затвора (§ 61). Даље, закон који су судови требало да примене је јасан. Утврђивање кривичне одговорности за кривично дело из нехата је било посебно тешко за разумевање и примену (§ 62). У погледу тежине забрањене казне апликанту и сложености примењеног закона, Суд сматра да интереси правде захтевају, у циљу правичног суђења, да је подносилац представке требало да има бесплатну правну помоћ за време поступка пред судовима. Закључно, постоји повреда члана 6. параграфа 1. и 3. Конвенције (§ 64).

У предмету *Perks and Others v. the United Kingdom*, Суд се позвао на претходно наведену пресуду, у коме је због неплаћања комуналне таксе апликантима изречена казна затвора. Правна помоћ им није била доступна и нису били правно заступани пред судом.

Међу странкама није спорно да је дошло до повреде члана 6. став 1. и 3.(ц) Конвенције у случајевима апликаната који нису имали правног заступника нити право на правну помоћ у поступку пред судовима који је водио затварању. Држава је истакла да су, након ових догађаја, донете измене закона којима је обезбеђена бесплатна правна помоћ у оваквим случајевима (§ 75). Суд запажа, а то заиста није оспорено, да подносиоци представке нису имали довољно новчаних средстава да плате правног заступника и да бесплатна правна помоћ пред судовима није била доступна у време предметних догађаја. Суд стога запажа да је овај случај веома сличан предмету *Бенам*. Узевши у обзир озбиљност казне која је претила подносиоцима представки и комплексност закона који треба да се примени, интереси правде захтевају, у циљу добијања правичног саслушања, да апликанти имају бенефиције бесплатне правне помоћи пред судом. Будући да је ово био случај код свих осам подносилаца представки, Суд сматра да је дошло до повреде члана 6. става 1. и 3.(ц) Конвенције у сваком појединачном случају (§ 76).

Предмет *Grangerv. the United Kingdom* представља следећу апликацију у овој области поднету против ове државе. Подносилац представке саслушан је од стране полиције у вези са међусобним обрачунима банди, који су резултирали бомбашким нападом и смрћу шест лица из исте породице. Апликант је, у својству кључног сведока, навео имена одговорних лица, услед чега је дошло до суђења, а полиција је учинила све да сачува његов живот до суђења. Међутим, на суђењу је оповргао све што је рекао, тврдећи да је био натеран од стране полиције.

Подносилац представке сматра да су му повређена права из члана 6. став 1. и 3. (ц) Конвенције. Влада је оспорила ове наводе, док је Комисија изразила мишљење да је дошло до повреде члана 6. став 3. (ц) Конвенције. Узевши у обзир став 3. (ц) члана 6. Конвенције, јасно је да подносилац представке није имао довољно средстава да плати правну помоћ; посебно је питање да ли је у интересу правде било да му се таква помоћ обезбеди бесплатно (§ 44). Држава сматра да интереси правде не захтевају у конкретном случају давање правне помоћи за жалбу, која је описана као потпуно беспредметна и без основа за успех. Држава је даље истакла да је апликант имао пуну правну помоћ током суђења, проширујући је на прикупљање мишљења браниоца о успеху жалбе, које је било негативно (§ 45). Опис Државе жалбе као потпуно беспредметне је више категорично негативно него мишљење које је изразио бранилац и Комитет за правну помоћ. Међутим, на Суду не лежи задатак да иде дубље у овај предмет. Питање да ли интереси правде захтевају пружање правне помоћи мора бити одређено у светлу предмета као целине (§ 46). Подносилац представке је осуђен за кривоклетство на казну затвора у трајању од пет година. Стога се не може довести у питање важност жалбе. У оваквој ситуацији одређена средства треба да стоје на располагању надлежним телима, како би обезбедили правичан жалбени поступак, како би се размотрило одбијање пружања правне

помоћи. До такве ревизије није дошло. Суд сматра да би, у светлу свих околности, у интересу правде било да је обезбеђена бесплатна правна помоћ апликанту макар у овој фази, како би се обезбедио поступак. Такво поступање би служило интересима правде и правичности, чиме би се обезбедио ефективан допринос поносиоца представке поступку. Високи суд би такође имао користи од саслушања (§ 47). Суд стога закључује да је дошло до повреде става 3. (ц) заједно са ставом 1. члана 6. Конвенције (§ 48).

У предмету *Bonerv. theUnitedKingdom*, апликант је лишен слободе у вези са извршењем више кривичних дела. Након осуђујуће првостепене пресуде променио је браниоца. Међутим, нови правни заступник није подржао његову молбу за правном помоћи нити жалбу.

Правно питање у овом случају можда и није толико посебно сложено. Ипак, напасти у жалбеном поступку судијско коришћење дискреционих овлашћења током суђења захтева одређену правничку вештину и искуство. Чињеница је да је подносилац представке био у стању да разуме основе за своју жалбу, а да бранилац није био спреман да га заступа, не мења чињеницу да без услуга адвоката он није био у стању да се ваљано обрати суду о том правном питању и да брани себе на делотворан начин. Штавише, Апелациони суд, како је речено, имао је широка овлашћења да решава жалбу и његова одлука је била коначна. Међутим, још важније је било то што је подносилац представке био осуђен на затворску казну у трајању од осам година. То значи да је за подносиоца представке улог био висок (§ 41). Ситуација у предмету као што је овај, где је изречена висока казна, а подносиоцу жалбе остављено да се сам брани пред највишим судским степеном, није у сагласности са захтевима члана 6. (§ 43). Имајући у виду природу поступка, велика овлашћења Високог суда, ограничену способност подносиоца жалбе који нема заступника да износи правне аргументе и, пре свега, значај улога узимајући у обзир висину казне, Суд сматра да су интереси правде захтевали да подносиоцу представке буде додељена правна помоћ за заступање на претресу у жалбеном поступку (§ 44). Самим тим, дошло је повреде члана 6. став 3. (ц) Конвенције (§ 45).

Сличну ситуацију Суд је разматрао и у предмету *Maxwellv. theUnitedKingdom*. Подносилац представке је британски држављанин, оптужен и осуђен на петогодишњу затворску казну. Правна помоћ му је била обезбеђена у припреми одбране и заступању пред првостепеним судом. Након осуде, ангажовао је фирму солицитора који су тражили од браниоца да га посаветује о успеху жалбе. Савет је био негативан, о чему су солицитори известили апликанта. Апликант је потом тражио помоћ од друге фирме, која је такође одбила да му пружи помоћ.

Као што је наглашено у претходним пресудама, тачка (ц) става 3. члана 6. Конвенције подразумева два услова да би окривљени примио бесплатну правну помоћ. Прво, недостатак материјалних средстава за плаћање правне помоћи није споран у конкретном случају. Једино питање које се поставља јесте да ли је у интересу правде било да се подносиоцу представке обезбеди овај вид правне помоћи (§ 33). Шкотски систем кривичних жалби гарантује свим лицима право на жалбу. Високи суд има широка овлашћења разматрања жалбе. Поступак није ограничен само на поједине основе, већ било која наводна неправилност може бити преиспитана. Штавише, поступак увек обухвата усмено саслушање. Међутим, сви подносиоци жалбе који испуњавају финансијски критеријум не добију правну помоћ. Независно тело одлучује на основу списка да ли постоје основи за жалбу и да ли је у интересу правде да окривљени има правног заступника (§ 35). Суд се слаже са Државом да овде постоје разлике у односу на предмет Гренцер. Правна питања у овом случају нису посебно комплексна. Без обзира на то што је подносилац представке сам формулисао основ за жалбу и што заступник није био припремљен да га заступа, остаје чињеница да без услуга правног заступника подносилац представке није био компетентан да увери Суд у правна питања и да се ефективно одбрани. Штавише, одлука жалбеног суда је коначна. Од још веће важности је чињеница да је апликант био кажњен на пет година затвора (§ 38). Није на Суду да указује на мере које треба да предузме домаћи суд да осигура да њихов жалбени систем задовољава захтеве члана 6. Конвенције. Његов задатак је да само одреди да ли је постојећи систем у конкретном случају довео до резултата који је у складу са захтевима из члана 6. Конвенције. Ситуација у овом предмету, који укључује тешку казну, при чему је апликант остављен да се сам заступа пред судом највише инстанце, није у складу са захтевима члана 6. (§ 40). Суд сматра да су интереси правде захтевали да подносиоцу представке буде пружена правна помоћ на саслушању пред жалбеним судом. Стога је дошло до повреде члана 6. став 3. (ц) Конвенције (§ 41).

Треба скренути пажњу да Суд сматра да интерес правде не захтева да се аутоматски додељује правна помоћ сваки пут када, након спроведеног првостепеног поступка у складу са чланом 6. Конвенције, осуђено лице жели да уложи жалбу, а не постоји објективна вероватноћа за успешан исход (*MonnellandMorrisv. theUnitedKingdom* 1987: §67). У предмету *Goddiv. Italy*, подносилац представке је суђен за више кривичних дела. Кроз цео поступак долазило је до честих одлагања гоњења, при чему браниоци нису уредно обавештавани.

Разматрања у конкретном случају морају да почну са запажањем да циљ прописан чланом 6. став 3. (ц) Конвенције није постигнут пред болоњским судом. Бранилац није присуствовао саслушању 3. децембра 1977. године и стога није био у могућности да испуни задатак који му је апликант поверио. Подносилац представке касније није могао да се појави на саслушању јер је био у притвору у Орвиету. Бранилац, постављен по службеној дужности, није био упознат са списима предмета нити са клијентом. Такође, није имао ни довољно времена да се припреми за одбрану када је Апелациони суд одбио одлагање. Саслушање је окончано истог дана, а резултат је био изрицање теже казне од оне изречене у првостепеном поступку. Дакле, подносилац представке није добио одбрану која је била практична и ефективна (§ 27). Када је у питању одсуство браниоца изабраног од стране апликанта, Суд не треба да одређује да ли по италијанском праву постоји обавеза обавештавања о саслушању оба браниоца или само једног од њих, или којег тачно од њих, него треба да провери да ли су захтеви Конвенције испуњени. Са ове тачке гледишта, Суд сматра да је пропуштање обавештавања браниоца било инструментално у лишавању апликанта практичне и ефективне одбране. Овај захтев је требало да води болоњски суд ка уверењу да ће само изабрани бранилац моћи да обезбеди задовољавајућу одбрану; за разлику од браниоца постављеног по службеној дужности, који се до сада није појављивао у поступку, изабрани бранилац је већ узео учешће у поступку, те је стога њему било неопходно послати обавештење (§ 30). Коначно, када је у питању одбрана пружена од стране браниоца постављеног по службеној дужности, није задатак Суда да пружи мишљење о начину на који је бранилац вршио своју дужност. Међутим, Суд треба да одреди да ли је болоњски Апелациони суд предузео кораке да осигура да окривљени има правично суђење, укључујући и прилику за адекватну одбрану. Чињеница је да бранилац по службеној дужности није имао времена и прилику да проучи предмете списа, припреми изјашњење и, уколико је то потребно, консултује се са клијентом. Будући да је пропустио да обавести изабраног браниоца о саслушању, Апелациони суд је имао дужност да макар обавести постављеног браниоца како би испунио своју дужност. Узевши све у обзир, дошло је до повреде Конвенције.

Затим, у предмету *PhamHoangv. France*, подносилац представке је лишен слободе са још четири лица због трговине опојном дрогом.

Подносилац представке се жалио да је био у немогућности да обезбеди браниоца пред Касационим судом. У свом поднеску је навео да важност и комплексност правних питања захтевају овакву помоћ, у интересу правде, с обзиром на то да је доказао недостатак средстава (§ 37). Суд сматра да у конвенцијском систему право лица оптуженог за кривично дело представља један елемент, између осталих, концепта правичног суђења у кривичном поступку. Тачка (ц) подразумева два аспекта овог права. Прво, недостатак средстава плаћања правне помоћи није споран у овом случају. С друге стране, неопходно је одредити да ли интереси правде захтевају да подносиоцу представке буде обезбеђена оваква правна помоћ (§ 40). Поступак је очигледно био бременит последицама по подносиоца представке, који је био ослобођен у првостепеном поступку, али је проглашен кривим у другостепеном. Додатно, али изнад свега, подносилац представке је имао намеру да пред Касационим судом оспори компатибилност појединих одредаба домаћег закона са Конвенцијом. Он, међутим, није имао есенцијалну правну обуку која би му омогућила да представи и развије прикладну аргументацију о тако комплексном питању. Само би искусан бранилац могао да предузме овај корак, као на пример да убеди Касациони суд да одступи од судске праксе по овом питању (40). Интереси правде у складу са тим захтевају постављање браниоца, услед чега је апликант је био жртва повреде члана 6. став 3. (ц) Конвенције (§ 41).

Затим, у поступку *Zdravko Stanev v. Bulgaria*, Суд је разматрао питање одбијања пружања бесплатне правне помоћи у кривичном поступку за фалсификовање докумената у грађанској парници. Иако је апликанту претила новчана казна, она није изречена, али је досуђена одштета

била значајна узевши у обзир финансијску ситуацију подносиоца представке, који није био правно образовано лице. Сам поступак није био нарочито сложен, али је укључивао питања у вези са ваљаношћу доказних средстава, правилима поступка и значењу намере. Кривични поступак је укључивао и оспоравање високог судског службеника и доводило у сумњу правичност правосудног поступка у Бугарској, што би било лако решиво ангажовањем адвоката. Противно поступање је довело до повреде члана 6. става 3. (ц) Конвенције (ZdravkoStanevv. Bulgaria 2012: §§ 34-41).

Право на браниоца Суд је разматрао у пресуди *Czekallav. Portugal*. Јануара 1993. године апликант је лишен слободе у вези са операцијом против трговине опојним дрогама. Испитан је од стране истражног судије, у присуству тумача и адвоката постављеног по шеми правне помоћи. Спроведен је поступак пред више инстанци, при чему је једна од апликација повучена због тога што је била потписана само од стране окривљеног, а не од његовог адвоката, због чега је сматрана недопуштеном. Против адвоката је спроведен дисциплински поступак због неетичког поступања, а очигледан пропуст адвоката додељеног у склопу правне помоћи да припреми практичну и делотворну одбрану протумачено је као кршење члана 6. Конвенције.

У конкретном случају кључан је период између 21. фебруара 1995. године, када је Суд поставио браниоца по службеној дужности, и септембра 1995. године, када је подносилац представке тражио браниоца по сопственом избору (§ 61). За разлику од позиције у случају Дауд, не може се рећи да бранилац у овом предмету није пружио помоћ апликанту у првостепеном поступку. Са друге стране, питање које се поставља је да ли чињеница да је бранилац по службеној дужности уложио жалбу без испуњења формалних захтева португалског права и Врховног суда представља „манифестни неуспех“ (§ 62). Суд запажа, на првом месту, да Држава не може да се сматра одговорном за неадекватност или грешку у радњама апликантове одбране који се не могу приписати браниоцу постављеном по службеној дужности. Суд разматра, међутим, да се у одређеним околностима нехатно непоштовање чисто формалних услова не може изједначити са непромишљеном линијом одбране или једноставно недостатком аргументације. То је тако када се као резултат таквог нехата окривљени лишава правног лека без могућности преиспитивања од стране вишег суда. У том погледу треба нагласити да је подносилац представке странац који не познаје језик на коме се води поступак и који се суочио са оптужбама које су довеле до дуготрајне казне затвора (§ 65). Комбинација околности води Суд да размотри да подносилац представке није уживао практичну и ефективну одбрану с обзиром на жалбу упућену Врховном суду. Остаје да се утврди да ли су релевантне власти имале дужност, узевши у обзир фундаментални принцип независности правне професије, да предузму кораке да обезбеде да апликант ефективно ужива права која су му призната (§ 66).

С тим у вези, тачно је све до септембра 1995. године апликант није скренуо пажњу надлежним судовима на могуће неадекватности у одбрани. Међутим, чињеница да је сам уложио жалбу против судске пресуде је била први знак да се не слаже са начином на који бранилац по службеној дужности спроводи одбрану, иако жалба није могла да буде испитана због тога што је писана на страном језику. Суд наглашава да пресуда Врховног суда којом је укинута нижестепена пресуда није имала практичан утицај на ситуацију подносиоца представке, будући да је Врховни суд касније заузео став да садржај жалбе не погађа нити има утицај на ток поступка или на коначност осуде (§ 67). Одлучујућа тачка је неуспех браниоца да испуни једноставно и формално правило приликом улагања жалбе Врховном суду. По мишљењу Суда, ово представља „манифестни неуспех“, који је условио позитивне мере од стране релевантних власти. Врховни суд је могао, на пример, да позове браниоца по службеној дужности да дода или исправи изјашњење уместо проглашења жалбе недопуштеном (§ 68). Влада сматра да је овакав позив незамислив, у смислу независности правне професије и чак би довео у питање једнакост оружја (§ 69). Суд овај аргумент сматра неуверљивим. На првом месту, Суд не види како би позив од стране суда браниоцу да исправи формалну грешку погодио независност правне професије. Друго, не може се *a priori* рећи да би оваква ситуација неизбежно повредила принцип једнакости оружја, будући да би било више у природи манифестације судске власти да управља поступком, употребљена за правилну примену правде. Такође, треба нагласити да португалско законодавство дозвољава судији у грађанским

предметима да изда позив без имплицирања губљења независности члановима правне професије или повреде принципа једнакости оружја (§ 70). Околности предмета су наметнуле надлежном суду позитивне обавезе да обезбеде практично и ефективно поштовање апликантовог права на правично суђење. Будући да то овде није био случај, Суд може само да утврди неслагање са захтевима става 1. и 3. члана 6. Конвенције, узетих заједно. Стога постоји повреда ових одредаба (§ 71).

СМЕРНИЦЕ КОМИТЕТА МИНИСТАРА САВЕТА ЕВРОПЕ О ЕФИКАСНОСТИ И ЕФЕКТИВНОСТИ ШЕМА ПРАВНЕ ПОМОЋИ У ОБЛАСТИМА ГРАЂАНСКОГ И УПРАВНОГ ПРАВА⁷

Смернице имају за циљ да обезбеде генеричка решења која могу учинити националне шеме правне помоћи у областима грађанског и управног права ефикаснијим и делотворнијим, без промене њиховог укупног организационог оквира. Смерницама су дефинисани одређени термини од значаја за ову област, те термин

а. „адвокат“ се односи на лице квалификовано и овлашћено према националном закону да се изјашњава и поступа у име својих клијената, да се бави адвокатуром, да се појављује пред судовима или саветује и заступа своје клијенте у правним стварима;

б. „правна помоћ“ се односи на пружање правног савета, помоћи и/или заступање од стране пружаоца правне помоћи било бесплатно или уз финансијски допринос;

в. „правно заступање“ се односи на заступање од стране пружаоца правне помоћи, укључујући изаступање пред судовима;

г. „правни савет“ се односи на пружање информација од стране пружаоца правне помоћи о законским правима и/или одговорностима лица ио начину и постојећим могућностима за решавање одређеног правног питања;

д. „правна подршка“ се односи на помоћ пружаоца правне помоћи, укључујући, на пример, помоћ у изради докумената и судских поднесака, подршку у медијацији и помоћ у кретању кроз правила и процедуре државних управних агенција;

ђ. „пружалац правне помоћи“ односи се на било које лице (правно или физичко, и без обзира да ли је стручно квалификовано за право или не) укључено у пружање правне помоћи коју финансира држава у областима грађанског и управног права, било да се она пружа у пуном радном времену, скраћеном радном времену или од случаја до случаја;

е. „угрожена (вулнерабилна, рањива) особа“ означава сваку особу којој је, због своје специфичне ситуације или околности, потребна посебна брига, пажња или помоћ.

Смерницама су предвиђена два општа принципа, и то принцип приступа правди и принцип недискриминације. С једне стране, требало би да постоји приступачна, делотворна, одржива и поуздана шема правне помоћи, која омогућава појединцима да ефикасно остварују своје право на

⁷Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2021 at the 1400th meeting of the Ministers' Deputies). Вид. у „*The efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law*“ Guidelines and explanatory memorandum, Council of Europe, August 2021, доступно на <https://rm.coe.int/guidelines-of-the-committee-of-ministers-of-the-council-of-europe-on-t/1680a39918>.

приступ правди. С друге стране, правна помоћ треба да буде доступна сваком појединцу, без обзира на старост, расу, боју коже, пол, језик, веру или уверење, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, имовину, држављанство или пребивалиште, рођење, образовање, друштвени или други статус. Посебна заштита и помоћ могу се доделити угроженим особама.

Смерницама се предвиђа обавеза подстицања употребе механизма и техника ране интервенције како би се правни спорови решили брзо и, колико год је то могуће, на самом извору, како би се ублажили финансијски захтеви за шему правне помоћи и, уопштеније, притисак на правни систем. Посебно треба обратити пажњу на чињење широко и свима лако доступним информације о закону и правном систему, а посебно о законским правима, обавезама и правним лековима; пружање јавности лаког приступа правним саветима и помоћи путем интегрисаних и/или холистичких јавних услуга (на пример, „све на једном месту“) у областима као што су социјална политика, здравство, становање, запошљавање и образовање; подршка приступу информацијама о законским правима, обавезама и правним лековима путем интегрисаних и интерактивних информационих технолошких решења.

Требало би успоставити механизме и мере како би се обезбедио квалитет шема правне помоћи, како у смислу њиховог општег функционисања, тако и, што је још важније, у погледу правних услуга које пружају пружаоци правне помоћи. Приликом осмишљавања механизма за пружање правне помоћи и могућих промена истих, треба водити рачуна о потребама и потешкоћама са којима се суочавају потенцијални корисници правне помоћи; консултовање корисника о томе да ли шема правне помоћи како је осмишљена испуњава њихове потребе ће вероватно произвести делотворнију целокупну структуру пружања правне помоћи. Посебно треба обратити пажњу на следеће механизме и мере, које треба да се примењују уз пуно поштовање принципа професионалне независности (свих пружалаца правне помоћи) и привилегије правног савета: коришћење јасних, објективних критеријума за именовање пружалаца правне помоћи; темељна и редовна процена пружалаца правне помоћи (било владиних, непрофитних или комерцијалних) према јасним критеријумима, укључујући квалитет њиховог управљања, политике, акредитације, електронске и папирне системе за управљање предметима, стандарде бриге о корисницима, жалбене процедуре, програми стручног усавршавања, адекватност просторија и приступачност; континуирано стручно усавршавање на редовној основи за пружаоце правне помоћи; коришћење клаузула о обезбеђењу квалитета у јавним уговорима између државних органа надлежних за пружање правне помоћи; захтеви да се пружаоци правне помоћи придржавају етичких кодекса и других облика етичких одредаба; коришћење алата за процену квалитета као што су анкете о задовољству клијената и рецензије од стране других пружалаца правне помоћи, на основу објективних скупова критеријума и/или система оцењивања, а које спроводе било независно тело или појединци (на пример, колеге адвокати); успостављање формалних и непристрасних процедура које омогућавају клијентима да се жале на пружаоца правне помоћи; успостављање формалних и непристрасних процедура које омогућавају замену пружаоца правне помоћи чије су услуге незадовољавајућег квалитета; успостављање поступака за изрицање дисциплинских мера (укључујући опомене, новчане казне, повлачење са листе одобрених пружалаца правне помоћи, уклањање досијеа и пренос на другог пружаоца правне помоћи) пружаоцу правне помоћи који не поштује стандарде квалитета.

У циљу доприноса чврстим и финансијски здравим шемама правне помоћи, требало би да постоје процедуре за тестирање средстава подносиоца захтева и вероватноће успешног исхода правног поступка. Државе чланице које одлуче да правну помоћ учине доступном правним лицима могу узети у обзир финансијску ситуацију правног лица, као и физичких лица која имају интерес у правном лицу, када одлучују да ли правну помоћ треба одобрити или одбити. Потенцијални подносиоци захтева за правну помоћ треба да буду обавештени о критеријумима подобности и процедури пријаве, која треба да буде јасна и лако разумљива. Затим, државе чланице треба да размотре обезбеђивање мерења финансијске подобности за правну помоћ (на пример, узимајући у обзир бруто приход, расположиви приход и имовину подносиоца захтева). Када подносилац

захтева не испуњава услове за правну помоћ, али не може себи да приушти да плати правне услуге адвоката, државе чланице треба да га информишу о доступним алтернативама за правну помоћ (на пример, доступност *pro bono* правних услуга и правне клинике). Потом, предвиђено је да државе чланице треба да размотре могућност одрицања од имовинског цензуса кад год је то оправдано, а у сваком случају треба да ублаже бирократски терет који се намеће подносиоцима захтева, посебно смањењем броја докумената које треба да приложе у прилог захтева за правну помоћ.

Кад год се захтев за правну помоћ одбије, државе чланице треба да размотре да дозволе подносиоцима захтева да оспоравају одбијање пред надлежним органом који треба да наведе разлоге за своју одлуку. Подносиоци захтева такође треба да буду обавештени о алтернативама за правну помоћ и, посебно, о свим доступним: бесплатним правним саветима и заступању (*pro bono*) од стране правника, општина, невладиних организација, синдиката итд.; алтернативним механизмима за решавање спорова и правном осигурању. Кад год се одобри захтев за правну помоћ, државе чланице треба да обезбеде подносиоцима захтева доступне информације, на једноставном језику, о процедури коју треба следити да би имали користи од правне помоћи и у којој мери ће правне трошкове покрити држава. Коначно, државе чланице треба да размотре могућност опозива правне помоћи и тражења надокнаде трошкова правне помоћи од стране примаоца, када се утврди да је она додељена на основу лажних информација које је дао подносилац захтева.

Не доводећи у питање институционалну независност националне шеме правне помоћи и постојећи правни оквир који регулише његово функционисање, државе чланице треба да размотре предузимање следећих мера: обезбеђивање правилне географске дистрибуције пружалаца правне помоћи, укључујући и удаљена подручја (на пример, коришћењем алата информационих технологија, услуга позива и видео конференција); олакшавање приступа услугама правне помоћи за кориснике, посебно угрожене људе, који могу имати потешкоћа да им приступе (на пример, кроз догађаје за подизање свести за циљне групе, мобилне тимове, центре за право заједнице или саветодавне центре); покретање иницијатива за повећање разноликости пружалаца правне помоћи; омогућавање корисницима да слободно изаберу пружаоца правне помоћи и/или да промене пружаоца правне помоћи или затраже друго мишљење (на пример, када клијент има легитиман разлог да није задовољан квалитетом рада пружаоца правне помоћи); успостављање заштитних механизма за осигурање професионалне независности свих пружалаца правне помоћи; додељивање предмета правне помоћи пружаоцима правне помоћи на основу њихове компетенције и специјализације; узимање у обзир могуће сукобе интереса; сензибилизирање потенцијалних пружалаца правне помоћи за значај рада правне помоћи како би се задовољиле потребе угрожених људи (на пример, путем правних клиника, центара за право заједнице или различитих догађаја за подизање свести код људи). Државе чланице треба да имају механизам који расподељује случајеве пружаоцима правне помоћи, а расподела предмета може бити заснована на, на пример, абecedном списку и/или компетенцији, специјализацији и/или обиму посла пружалаца правне помоћи.

Државе чланице треба да обезбеде одговарајући ниво накнаде за пружаоце правне помоћи и надокнаду трошкова у вези са пружањем правне помоћи, те да успоставе процедуру за надокнаду трошкова пружаоцима правне помоћи. Ова процедура треба да буде што једноставнија како би се пружаоци правне помоћи, посебно адвокати, подстакли да преузму предмете. Приликом расподеле предмета, државе чланице треба да размотре узимање у обзир специјализацију пружаоца правне помоћи. Државе чланице треба да успоставе механизме за избегавање сукоба интереса приликом именованја пружалаца правне помоћи и за именованје новог пружаоца кад год дође до таквих сукоба.

На крају, предвиђено је да државе чланице треба да размотре коришћење алата за прикупљање података о системима правне помоћи, који могу укључивати анкете, фокус групе, жалбене механизме, самопроцене адвоката и системе за управљање предметима. Државе чланице треба да размотре обезбеђивање прикупљања података одговарајућег квалитета. Квалитет података се може оценити у погледу њихове релевантности (покривеност и садржај), доступности и упоредивости (преко времена, по региону или другим критеријумима). Државе чланице треба да

се придржавају важећих одредби о заштити података, поверљивости и обавезама професионалне поверљивости и правне професионалне привилегије. Државе чланице треба да размотре прикупљање података који могу укључивати: годишњи буџет утрошен на систем правне помоћи; број пружалаца правне помоћи; број корисника; број одбијених захтева за правну помоћ; број и врсту предмета. Државе чланице треба да анализирају прикупљене податке како би разумеле правне потребе становништва и како оно има интеракцију са службама правне помоћи.

Извештај Експертске групе Савета Европе за борбу против насиља над женама и насиља у породици (GREVIO)⁸

У Извештају Експертске групе Савета Европе за борбу против насиља над женама и насиља у породици (*GREVIO*) се процењује широка палета мера које су српске власти предузеле током претходних година, укључујући период након ступања на снагу Истанбулске конвенције⁹, ради спречавања и сузбијања различитих облика над женама у Србији од стране мушкараца. У извештају се поздрављају јасна опредељеност за политику која подразумева уклањање родно заснованог насиља и напредак у прилагођавању одговора на насиље над женама међународним стандардима. Поздрављају се техничка помоћ и стручни савети понуђени у оквиру сарадње са широким спектром невладиних организација присутних у земљи, чиме се питање насиља над женама ставља у први план важних протокола, смерница и упутстава за релевантне стручне секторе. Закон о спречавању насиља у породици¹⁰ представља централни део законодавства у овом контексту и настоји да утврди стандардизоване приступе насиљу у породици и другим облицима насиља који се заснивају на мултиагенцијској процени ризика, индивидуалним плановима безбедности и заштите као и на заштитним мерама у кризним ситуацијама. У извештају се тако истиче позитиван утицај који је Закон имао на поступање у случајевима насиља у породици у Србији. У извештају се поздравља оснивање Координационог тела за родну равноправност Републике Србије, националног координационог тела, и централна улога коју он има у изради докумената политике и акционих планова у области насиља над женама и родне равноправности. Такође, наглашава се да је позната потреба за снажнијим кривично-правним одговором на већину облика насиља над женама, посебно у породици, а Закон о спречавању насиља у породици и додатни документи и политике довели су до повећања обима обуке и специјализације у свим правним професијама, као и у надлежним органима унутрашњих послова. Кривични законик¹¹ је изменама и допунама последњих година више усклађен са захтевима Истанбулске конвенције, а облици насиља попут прогањања, принудног брака и осакаћивања женских гениталија сада су инкриминисани. Међутим, и даље постоје потешкоће у обезбеђивању њихове примене у пракси, у приличној мери због устрајног несхватања озбиљности тих облика

⁸GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA (GREVIO/Inf(2019)20 Adopted on 29 November 2019 Published on 22 January 2020, Council of Europe, доступно на <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>.

⁹Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention 2011), Закон о потврђивању конвенције савета европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици („Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 012/13), доступно на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_zakon%20o%20potvrdivanju%20konvencije%20saveta%20evrope%20o%20sprecavanju%20i%20borbi%20protiv%20nasilja%20nad%20zenama%20i%20nasilju%20u%20porodici.pdf.

¹⁰Закон о спречавању насиља у породици („Сл. гласник РС“, бр. 94/2016)

¹¹Кривични законик („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)

насиља, њихове тривијализације у медијима и у јавном дискурсу. Кривично дело силовања није дефинисано као сексуални чин на који жртва није пристала, како то захтева Истанбулска конвенција, већ као дело почињено применом принуде, силе или претње.

Стопе осуда за већину облика насиља над женама изузетно су ниске. Разлози се крећу од ниског нивоа пријављивања до недостатка упутстава о томе како припремити предмет за суд и недовољне обуке о недавно уведеним кривичним делима. Иако је у случајевима насиља у породици дошло до пораста броја оптужених од 2012. године, што *GREVIO* поздравља, уочен је још изразитији пораст броја оптужница од којих се одустало. Тамо где се осуђујућим пресудама затвара случај, изречене санкције често су условне и ретко се примењује пуни распон казне. За жене жртве насиља које желе правно заступање у случајевима који се њих тичу, правна помоћ је у начелу доступна. Међутим, недавно уведен Закон о бесплатној правној помоћи разликује жртве насиља у породици - које увек испуњавају услове за ту помоћ - и друге облике насиља обухваћених Истанбулском конвенцијом, које морају доказати своју подобност кроз дуготрајан поступак пријаве. Закон такође поставља нове критеријуме за пружање правне помоћи који, по мишљењу *GREVIO-a*, пренебрегавају посебну стручност коју су током година изградиле женске невладине организације у правном представљању жена жртава породичног насиља. Иако *GREVIO* поздравља ратификацију Истанбулске конвенције од стране Србије и напоре предузете на њеној примени, он је идентификовао бројна приоритетна питања која захтевају даље деловање од стране српских власти како би се у потпуности испоштовале одредбе Конвенције. На основу и поред наведеног, та питања се односе на потребу да се:

- обезбеди да се одредбе Истанбулске конвенције спроведе без дискриминације по било којем од основа наведених у члану 4. став 3;
- обезбеди, за све политике и мере које чине део потребног свеобухватног и координираног приступа у борби против насиља над женама и насиља у породици, стабилне и одрживе нивое финансирања на основу засебних буџетских и финансијских линија;
- уведу стандардизоване категорије података за обавезну примену од стране надлежних органа унутрашњих послова, правосуђа и свих других релевантних актера о полу и старости жртве и починиоца, њиховом односу, врсти насиља и географском положају;
- обезбеди пружање специјализованих услуга подршке за жене са родним приступом и да се прошири обезбеђивање сигурних кућа, уз истовремено обезбеђивање *de facto* приступа свим женама, посебно женама са инвалидитетом, Ромкињама и мигранткињама/азиланткињама;
- обезбеди дужно поштовање поверљивости и анонимности свих оних који позивају новоосноване националне линије за помоћ жртвама родно заснованог насиља и да се обезбеди упућивање на службе специјалне подршке које пружају невладине организације и
- да се обезбеди повећано поштовање међу старатељима и медицинским стручњацима за информисано и слободно одлучивање жена у вези са медицинским поступцима као што су побачај и стерилизација, нарочито када је реч о женама са инвалидитетом које су смештене у установе.

СТРАТЕГИЈА ЗА СПРЕЧАВАЊЕ И БОРБУ ПРОТИВ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА И НАСИЉА У ПОРОДИЦИ ЗА ПЕРИОД 2021-2025. ГОДИНЕ¹²

¹²Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године („Службени гласник РС”, број 47) од 10. маја 2021. године.

Стратегијом се истиче да је систем правне заштите од дискриминације углавном заокружен, али да постоје и одређени недостаци у законодавном оквиру, који се огледају у неусклађености дефиниција појединих облика дискриминације у антидискриминационим законима, али и њиховој неусаглашености са међународним стандардима. Нису на адекватан начин регулисани различити видови вишеструке дискриминације, укључујући и интерсекцијску, којој су често изложене Ромкиње, жене са инвалидитетом, жене другачије сексуалне оријентације од хетеросексуалне, старије жене и др. Жртве родне и друге дискриминације суочавају се са низом препрека у приступу правди, а судска пракса у овој области још увек је скромна и неуједначена. Ромкиње су изложене различитим облицима дискриминације, укључујући и вишеструку и интерсекционалну дискриминацију. У остваривању заштите од родно заснованог насиља оне често наилазе на предрасуде професионалаца/ки, што доводи до неадекватних одговора институција у примени механизма за спречавање и заштиту од насиља и пружања адекватне подршке прилагођене њиховим потребама. Жене са инвалидитетом се често сусрећу са вишеструком и интерсекцијском дискриминацијом, због свог пола, инвалидитета, а често и других личних својстава, а у повећаном су ризику од насиља. Оне се сусрећу са насиљем и у породичном и у институционалном окружењу.

Општи циљ стратегије у функцији је свеобухватне примене ратификованих међународних уговора, које првенствено прописује Истанбулска конвенција и CEDAW конвенција, као и одредаба домаћег законодавства. Спровођењем стратегије унапредиће се ниво квалитета и делотворности заштите људских права жртава свих облика родно заснованог насиља према женама и насиља у породици. Циљеви стратегије усаглашени су са циљевима и мерама обухваћеним другим националним стратешким документима, првенствено у области правосудја и унапређења људских права. Сагледана је њихова међузависност, те је примена и испуњење овде постављених циљева и мера повезана са испуњавањем других реформских циљева који су дефинисани важећим документима јавних политика који се односе на приступање ЕУ и унапређење људских права у РС. Стратегијом су детаљно наведени посебни циљеви и мере за њихово остварење.

Позадина истраживања

Закон о бесплатној правној помоћи донет је 2018. године, а ступио је на снагу 1. октобра 2019. године, изузев појединих одредаба чија примена треба да почне након приступања Републике Србије Европској унији. Узевши у обзир како брзину приступних преговора, тако и промена закона у Србији, већа је вероватноћа да ће у међувремену бити промењен овај законски текст. Законом се уређује бесплатна правна помоћ за грађане као њене кориснике и начини њеног остваривања и пружања. Законски пропис се примењује на кориснике бесплатне правне помоћи који ово право остварили другим законским прописима, а као основни циљ Закона наводи се омогућавање делотворног и једнаког приступа правди (чланови 1-2. ЗБПП).

Потребно је напоменути да законодавац прави разлику између пружања бесплатне правне помоћи и бесплатне правне подршке. Наиме, на првом месту одређено је да је бесплатна правна помоћ она правна помоћ коју корисник остварује без накнаде сагласно одредбама ЗБПП-а, при чему је даље одређено да се бесплатна правна помоћ остварује путем бесплатне правне помоћи у ужем смислу, бесплатне правне подршке и бесплатне правне помоћи у прекограничним споровима, а под бесплатном правном помоћи у суштини законски подразумева се само она у ужем смислу (члан 3. ЗБПП).

Према члану 4. ЗБПП бесплатна правна помоћ може да се пружи држављанину Републике Србије, лицу без држављанства, страном држављанину са сталним настањем у Републици Србији и другом лицу које има право на бесплатну правну помоћ према другом закону или потврђеном међународном уговору, ако:1) испуњава услове да буде корисник права на новчану

социјалну помоћ сагласно закону којим се уређује социјална заштита, или корисник права на дечији додатак сагласно закону којим се уређује финансијска подршка породици са децом, као и члановима његове породице односно заједничког домаћинства, чији је круг одређен овим законима; 2) не испуњава услове да буде корисник права на новчану социјалну помоћ или на дечији додатак, али би због плаћања правне помоћи из сопствених прихода у конкретној правној ствари испунило услове да постане корисник права на новчану социјалну помоћ или на дечији додатак. При том, чланом породице, односно заједничког домаћинства лица не сматра се лице против којег тражилац бесплатне правне помоћи покреће поступак заштите од насиља у породици или други поступак заштите. Приходи и имовина лица против којег се покреће поступак заштите не утичу на право тражиоца да оствари право на бесплатну правну помоћ, ако он испуњава прописане услове (члан 4. ЗБПП).

За садржину овог рада битна је, између осталог, и одредба члана 5. тачка 4. ЗБПП, према којем држављанину Републике Србије, лицу без држављанства, страном држављанину са сталним настањем у Републици Србији и другом лицу које има право на бесплатну правну помоћ према другом закону или потврђеном међународном уговору бесплатна правна помоћ може да се пружи и ако је реч о лицу које остварује правну заштиту од насиља у породици. Бесплатна правна помоћ састоји се од пружања правних савета, састављања поднесака, заступања и одбране. Пружање правног савета је детаљно објашњење о начину и могућности решавања конкретне правне ствари пред судом, другим државним органом, односно органом јавне власти или у поступку мирног решавања спора, а које се односи на право, обавезу или интерес корисника бесплатне правне помоћи заснован на закону. Састављање поднеска је израда писмена којим се покреће поступак пред судом, другим државним органом, односно органом јавне власти или које се подноси током већ покренутог поступка (састављање тужбе, захтева, предлога, молбе, притужбе, приговора, поднесака, жалбе и другог правног средства). Заступање је свака правна радња коју на основу овлашћења за заступање пуномоћник предузима у име и за рачун корисника бесплатне правне помоћи у поступку пред судом, другим државним органом, органом јавне власти или у поступку мирног решавања спора. Одбрана је заступање осумњиченог, окривљеног или оптуженог у предистражном, истражном и кривичном поступку, који се води због сумње да је извршено кривично дело за које није предвиђена обавезна одбрана и заступање у прекршајном поступку који се води због сумње да је извршен прекршај за који је предвиђена казна затвора (члан 6. ЗБПП).

Према ЗБПП-у, бесплатну правну помоћ пружају адвокатура и службе правне помоћи у јединицама локалне самоуправе, док удружења могу да пружају бесплатну правну помоћ само на основу одредаба закона који уређују право азила и забрану дискриминације. У сваком случају, у име удружења бесплатну правну помоћ пружају адвокати. Бесплатну правну помоћ у служби правне помоћи у јединици локалне самоуправе или у име удружења могу пружати дипломирани правници, само у оквиру овлашћења која су дипломираним правницима одређена законом којим се уређује одговарајући поступак. Потом, пружаоци бесплатне правне помоћи, а удружења у оквиру циљева због којих су основана, могу да пружају опште правне информације и попуњавају формуларе, као облике бесплатне правне подршке. Јединица локалне самоуправе може организовати заједничку службу бесплатне правне помоћи са другим пружаоцем, у оквиру овлашћења која су тим пружаоцима поверена ЗБПП-ом, али не може на њега пренети пружање бесплатне правне помоћи у потпуности (члан 9. ЗБПП).

Бесплатна правна подршка састоји се од пружања опште правне информације, попуњавања формулара, састављања јавнобележничке исправе и посредовања у решавању спорова. Општа правна информација јесте информација о уређењу неке правне области, правном положају корисника у конкретној правној ствари, субјекту и начину одлучивања о појединачном праву, обавези или интересу заснованом на закону, пред судом или другим државним органом, односно органом јавне власти, о правилима и о висини трошкова поступка који се не односе на поступак пред судом у конкретној правној ствари, могућности мирног решења спора, начину извршења одлуке, о разлозима и условима за покретање управног поступка и поступка који се покреће уставном жалбом и о условима и поступку остваривања права на бесплатну правну подршку.

Попуњавање формулара је помоћ у уношењу података о кориснику, које попуњава пружалац, а потписује корисник. Посредовање у решавању спорова је свака радња коју, према закону којим се уређује посредовање у решавању спорова, предузима посредник. Састављање јавнобележничке исправе је састављање јавнобележничких записа и јавнобележничких записника (члан 11. ЗБПП).

Када говоримо о бесплатној правној подршци, исту могу да пружају јавни бележници, посредници и правни факултети. Наиме, јавни бележници састављају јавнобележничке исправе у оквиру овлашћења одређених законом којим се уређује јавно бележничество, а посредници посредују у решавању спорова у оквиру овлашћења одређених законом. Правни факултети пружају опште правне информације и попуњавају формуларе. Посебно је прописано да пружаоци бесплатне правне подршке не смеју да пружају бесплатну правну помоћ (члан 12. ЗБПП).

Пружаоци се уписују у Регистар пружалаца бесплатне правне помоћи, у оквиру кога се води посебна евиденција пружалаца бесплатне правне помоћи и евиденција пружалаца бесплатне правне подршке. Регистар води министарство надлежно за послове правосуђа, као јединствену јавну електронску базу података. Адвокати који пружају бесплатну правну помоћ уписују се на листу адвоката коју сачињава и министарству доставља Адвокатска комора Србије и саставни је део регистра, а начин уписа у Регистар и његово вођење ближе прописује министар надлежан за послове правосуђа (члан 16. ЗБПП).

Преглед литературе

Последњих десетак година на тему пружања бесплатне правне помоћи написано је више научних и стручних радова, у којима се аутори суштински фокусирају на међународне изворе којима је регулисано право на бесплатну правну помоћ, на ставове Европског суда за људска права, анализу Закона о бесплатној правној помоћи, док је изузетно ограничен број емпиријских радова о овом облику пружања правне помоћи. На првом месту, правну помоћ анализирали су Саша Гајин, Владимир В. Водинелић, Срећко Косановић, Александра Чавошки, Ана Кнежевић Бојовић, Роберт Сепи и Марио Рељановић.¹³ Потом, професори Бејатовић и Бубаловић објашњавају право на бесплатну правну помоћ у контексту ефикасности заштите основних слобода и права човека.¹⁴ Затим, Димовски, Илић и Tilovska-Kecedi објашњавају примену међународних стандарда о праву на бесплатну правну помоћ, при чему фокус стављају на право на бесплатну правну помоћ према члану 6. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, уз кратак осврт на правни систем Републике Србије.¹⁵ Колаковић-Бојовић се бави објашњавањем бесплатне правне помоћи као међународног стандарда, те анализира право на правну помоћ као процесну гаранцију, образлаже улогу међународних организација у стандардизацији садржине права на бесплатну правну помоћ, даје појам правне помоћи и критеријуме у остваривању права на бесплатну правну помоћ, као и објашњење корисника и пружалаца овог облика правне помоћи.¹⁶ Турањанин се у свом раду бави искључиво ставовима Европског суда за људска права, те објашњава развој бесплатне правне помоћи кроз јудикатуру Европског суда за људска права, уз кратко објашњење права на бесплатну правну помоћ у грађанским поступцима, да би потом разрадио бесплатну правну помоћ у кривичном поступку,

¹³Саша Гајин и др., *Правна помоћ*, Београд, 2007.

¹⁴Бејатовић Станко, Бубаловић Тадија, *Бесплатна правна помоћ као инструмент ефикасности заштите основних слобода и права човека*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 111-128.

¹⁵Димовски Дарко, Илић Иван, Tilovska-KecediElena, *Примена међународних стандарда о праву на бесплатну правну помоћ*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 177-195.

¹⁶Колаковић-Бојовић Милица, *Бесплатна правна помоћ као међународни стандард*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 129-147.

посебно анализирајући финансијски тест и тест интереса правде, као основне детерминанте права на бесплатну правну помоћ.¹⁷

У националном законодавству професорка Пајванчић анализира члан 67. Устава, који се односи на пружање правне помоћи.¹⁸ Дарја Котуровић се у својим истраживањима бави бесплатном правном помоћи и приступом правди у кривичном поступку¹⁹, посебно објашњавајући међународне стандарде²⁰, наглашавајући право на бесплатну правну помоћ у контексту некадашњег Поглавља 23 (Правосуђе и основна права). Ћоровић анализира основна начела бесплатне правне помоћи, закључујући да се ради о комплексним начелима која се често преплићу међусобно.²¹ Професорка Палачковић и Јелена Чановић анализирају право на бесплатну правну помоћ у контексту права на приступ суду, закључујући да је Законом о бесплатној правној помоћи прихваћен одређен број међународних стандарда, али да простора за унапређење има и даље.²² Голубовић у свом раду сматра да развој европских стандарда условљава ширење концепта бесплатне правне помоћи са бесплатног заступања на кривичном суду на саветовање и заступање у свим поступцима, али и ван поступака, те посебно образлаже систем бесплатне правне помоћи као услова за европске интеграције.²³ Посебна пажња у регулисању бесплатне правне помоћи мора бити посвећена детету, што чини састави део правосуђа по мери детета.²⁴ Професорка Петрушић у свом раду посвећеном бесплатној правној помоћи наглашава да је она за многе грађане, а посебно за припаднике рањивих друштвених група, попут Рома, деце, лица са инвалидитетом, лица са проблемима менталног здравља, старија лица, жене и друге маргинализоване друштвене групе, велики изазов, при чему је често могућност приступа услугама бесплатне правне помоћи једини начин превазилажења постојећих баријера у правосудном систему.²⁵ Адамовићна ову тему закључује да ефикасан систем бесплатне правне помоћи представља одговор државе на постојање одређених категорија становника који нису у могућности да остваре правона приступ суду без организоване помоћи заједнице.²⁶

Бјелетић и Арсић се, потом, баве питањима субјеката који пружају бесплатну правну помоћ, те углавном критички анализирају могућност да се било ко осим адвоката бави пружањем

¹⁷Турањанин Вељко, *Бесплатна правна помоћ и ставови Европског суда за људска права*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 149-175.

¹⁸Пајванчић Маријана, *Бесплатна правна помоћ – коментар члана 67. Устава Републике Србије и родни аспекти Закона о бесплатној правној помоћи*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 341-349.

¹⁹Котуровић Дарја, *Бесплатна правна помоћ и приступ правди у кривичном поступку*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 217-237.

²⁰Котуровић Дарја, *Бесплатна правна помоћ – међународни правни стандарди (норма и пракса у Србији)*, у: *Реформски процеси и Поглавље 23 – кривичноправни аспекти*, Златибор, 2017.

²¹Ћоровић Емир, *Основна начела бесплатне правне помоћи*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 239-253

²²Палачковић Душица, Чановић Јелена, *Бесплатна правна помоћ у контексту права на приступ суду*, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 89/2020, 65-82.

²³Катарина Голубовић, *Перспективе примене европских стандарда права на бесплатну правну помоћ у Републици Србији*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 199-216.

²⁴Стевановић Ивана, *Субјекти права на бесплатну правну помоћ из угла права детета*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 255-276.

²⁵Петрушић Невена, *Рањиве групе и бесплатна правна помоћ*, у: *Бесплатна правна помоћ (ratiolegis, обим и услови примене)*, Београд, 2017, 277-299.

²⁶Анђелија Адамовић, (2008), *Систем бесплатне правне помоћи у Словенији*. У Петрушић, Н. (Ур.), *Приступ правосуђу - инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије: тематски зборник радова, Књига 4*. Ниш: Центар за публикације Правног факултета, 149.

бесплатне правне помоћи.²⁷ Чворовић се у свом раду о бесплатној правној помоћи суштински бавила искључиво пружањем ове врсте помоћи у предистражном поступку.²⁸

Упоредноправно посматрано, потребно је кренути од Open SocietyJusticeInitiative, *LegalAidinEurope: MinimumRequirementsunderInternationalLaw*. Правом на бесплатну правну помоћ бавили су се и аутори у државама региона. Тако, Миодраг и Милена Симовић су се бавили бесплатном правном помоћи у правном систему Босне и Херцеговине²⁹, Витомир Поповић у Републици Српској³⁰, Драго Радуловић у Црној Гори³¹, Ракитован у Румунији³² и Барбара Преложњак у Хрватској³³. Посебно је занимљиво објашњење контроле квалитета пружања бесплатне правне помоћи у Босни и Херцеговини и Републици Хрватској, што је објашњено у раду Љубинка Митровића и Иване Милас Кларић.³⁴ У Босни и Херцеговини се сматра да је потребно следити праксу земаља Европске уније, које имају најразвијенију културу пружања правне помоћи, док квалитетан и транспарентан систем пружања бесплатне правне помоћи требало би да допринесе поверењу грађана у правну државу.³⁵ Као ентитет, сматра се да је Република Српска испунила све међународне стандарде када је у питању пружање бесплатне правне помоћи.³⁶ У литератури се посебно истиче да би и правна лица требало да имају право на бесплатну правну помоћ.³⁷ У Црној Гори се такође сматра да је доношење законског текста о бесплатној помоћи оправдало очекивања, што се може приметити по броју апликација, а наглашава се и да се ретко одређује само један облик пружања ове врсте помоћи.³⁸ Румунски законодавац је створио нормативни оквир за пружање бесплатне правне помоћи који гарантује право на правично суђење и једнак приступ ради остваривања легитимних права и интереса судских путем, укључујући и принудно извршење судских одлука и других извршних наслова.³⁹

Последњих десетак година вршена су различита истраживања о пружању бесплатне правне помоћи у Србији, како пре тако и након доношења Закона о бесплатној правној помоћи. Квалитетно истраживање и низ препорука дат је у анализи YUCOM-а *Приступ правди и бесплатна правна помоћ у Србији: изазови и реформе*, а у коме је наглашено да у Србији не постоји адекватан правни оквир којим би био регулисан систем бесплатне правне помоћи.⁴⁰

Према Извештају Покрајинског омбудсмана из 2013. године, тадашњи механизми пружања бесплатне правне помоћи имали су низ недостатака, од којих су кључни били: бесплатна правна помоћ обезбеђивала се у малом броју јединица локалне самоуправе и у већини случајева сводила

²⁷Бјелетић Биљана, Арсић Тања, *Субјекти пружања бесплатне правне помоћи*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 301-322.

²⁸Чворовић Драгана, *Предистражни поступак и бесплатна правна помоћ*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 323-338.

²⁹Симовић Миодраг, Симовић Милена, *Бесплатна правна помоћ у правном систему Босне и Херцеговине*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 9-40.

³⁰Поповић Витомир, *Бесплатна правна помоћ у Републици Српској*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 41-54.

³¹Радуловић Драго, *Бесплатна правна помоћ (норма и пракса Црне Горе)*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 75-92.

³²Ракитован Дариан, *Бесплатна правна помоћ – норма и пракса Румуније*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 93-110.

³³Преложњак Барбара, *Либералне теорије праведности и сустви бесплатне правне помоћи*, докторска дисертација, одбрањена 2013. године на Правном факултету Свеучилишта у Загребу.

³⁴Митровић Љубинко, Милас Кларић Ивана, *Контрола квалитета пружања бесплатне правне помоћи у Босни и Херцеговини и Републици Хрватској*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017, 55-74.

³⁵Симовић, Миодраг, Симовић Милена, 38.

³⁶Поповић Витомир, 54.

³⁷Митровић Љубинко, Милас Кларић Ивана, 70.

³⁸Радуловић Драго, 89.

³⁹Ракитован Дариан, 106.

⁴⁰YUCOM, *Приступ правди и бесплатна правна помоћ у Србији: изазови и реформе*, Београд.

се на најједноставнији облик - давање правних савета. Међутим, и таква, минимална правна помоћ и даље је била недоступна мноштву грађана. За прикупљање потпуних и тачних података који би омогућили увид у број јединица локалне самоуправе у којима је уопште функционисао институт правне помоћи није било начина, што подразумева и да је било немогуће проценити степен ефикасности тада постојећих механизма и извршити контролу квалитета услуга правне помоћи. Услед недостатка веродостојних свеобухватних статистичких података на нивоу Аутономне Покрајине Војводине, нису се могле јединицама локалне самоуправе упутити свеобухватне препоруке за успостављање и успешно планирање и управљање системом (бесплатне) правне помоћи.⁴¹

Према Студији: *Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на рад организација цивилног друштва*, недовољна прецизност појединих одредаба законског текста као и ограничења усмерена ка удружењима грађана довела су до нежељеног ефекта, те су, с једне стране, удружења грађана која имају одговарајућу структуру и могућности за пружање бесплатне правне помоћи онемогућена да то чине, а са друге стране, поједине јединице локалне самоуправе којима су та овлашћења поверена и даље нису успоставиле одговарајући систем, па грађани у тим подручјима нису у могућности да на одговарајући начин приступе систему бесплатне правне помоћи. Проблем је уочен и приликом самог упућивања грађана на удружења, јер јединице локалне самоуправе често не доносе решења о томе, већ само усмено усмеравају грађане на удружења. Правницима при јединицама локалне самоуправе тренутном законском формулацијом остављају се преширока овлашћења у процени коме се може пружити бесплатна правна помоћ, пошто иста неће бити омогућена уколико је очигледно да не постоји шанса да странка успе у спору. На тај начин, отвара се простор за потенцијалне злоупотребе и даља ограничења приступу правди. Према закључку студије, како би примарни циљ закона био испоштован, неопходно је омогућити благовремен и једнак приступ правди свим лицима и на одговарајући начин укључити удружења грађана у овај процес, пошто је, на крају, свима у интересу да што већи број грађана добије одговарајућу правну заштиту.⁴²

Потом, према Извештају *Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица* произилази да проблеми на које се указивало у процесу припреме законског текста, који се односе на недовољну инклузивност Закона о бесплатној правној помоћи и на пропуштање да се у центар постави модел најугроженијег грађанина, како би се у односу на њега „равнао“ систем, потврђени су како у разговорима са интерно расељеним и другим угроженим лицима, тако и студијама случаја које су приказане у овој публикацији.⁴³

Европски суд за људска права је стандарде права на бесплатну правну помоћ разрађивао више година кроз своју јуриспруденцију. Суд се првенствено осврће на чињеницу да је право на бесплатну правну помоћ гарантовано чланом 6. став 3. (ц) Конвенције, те да подлеже испуњењу два услова, који се морају посматрати кумулативно. Прво, оптужени мора показати да нема довољно средстава да плати правну помоћ. Он, међутим, не мора то да чини „ван сваке сумње“; довољно је да постоје „неке индикације“ да је то тако или, другим речима, да се може утврдити „недостатак јасних назнака супротног“. У сваком случају, Суд не може да замени домаће судове како би проценио финансијску ситуацију подносиоца представке у релевантном тренутку, већ уместо тога мора да преиспита да ли су ти судови, када су користили своје овлашћење у процени доказа, поступили у складу са чланом 6. став 1. Конвенције. Друго, државе уговорнице су у обавези да пруже правну помоћ само „тамо где то захтевају интереси правде“. О томе треба судити узимајући у обзир чињенице случаја у целини, укључујући не само ситуацију у тренутку

⁴¹Покрајински омбудсман, *Правна помоћ у јединицама локалне самоуправе (Аутономна покрајина Војводина - резултати истраживања)*, Нови Сад, 2013, 45.

⁴²Партнери Србија, *Студија: Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на рад организација цивилног друштва*, Београд.

⁴³Иницијатива за економска и социјална права, *Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица*, Београд, 2020.

доношења одлуке о захтеву за правну помоћ, већ и стање у тренутку када национални суд одлучује о меритуму предмета. Приликом утврђивања да ли интереси правде захтевају да се оптуженом обезбеди бесплатно правно заступање, Суд узима у обзир различите критеријуме, укључујући тежину дела и тежину казне која је у питању. У принципу, тамо где је лишење слободе у питању, интереси правде захтевају правно заступање.

Као додатни услов за тест „захтеван интересима правде“ Суд узима у обзир сложеност случаја, као и лично стање оптуженог. Последњи услов се посебно разматра у погледу способности конкретног оптуженог да изнесе свој случај - на пример, због непознавања језика који се користи на суду и/или конкретног правног система - да му није била одобрена правна помоћ. Када се примењује захтев „интереса правде“, тест није да ли је одсуство правне помоћи проузроковало „стварну штету“ одбрани, већ мање строг: да ли се чини да би „вероватно у конкретним околностима“ адвокат био од помоћи. Право на правну помоћ је такође релевантно за жалбени поступак. У овом контексту, приликом утврђивања да ли је потребна правна помоћ, Суд посебно узима у обзир три фактора: (а) ширину овлашћења апелационих судова; (б) озбиљност оптужби против подносилаца пријава; и (ц) тежину казне са којом се суочавају. Без обзира на важност односа поверења између адвоката и клијента, право на одбрану од стране браниоца „по сопственом избору“ нужно подлеже одређеним ограничењима када је у питању бесплатна правна помоћ. На пример, када постављају браниоца, судови морају узети у обзир жеље оптуженог, али оне могу бити одбачене када постоје релевантни и довољни разлози да се сматра да је то неопходно у интересу правде. Слично, члан 6. став 3. (ц) не може се тумачити као обезбеђивање права на замену јавног браниоца. Штавише, интереси правде не могу се сматрати да захтевају аутоматску доделу правне помоћи кад год осуђено лице, без објективне вероватноће успеха, жели да уложи жалбу након што је добило правично суђење у првом степену у складу са чланом 6. Конвенције.⁴⁴ О бесплатној правној помоћи се у литератури може говорити и у склопу позитивних

⁴⁴Пресуде у којима је Суд постављао стандарде права на бесплатну правну помоћ су: *Airey v. Ireland*. Application no. 6289/73 (European Court of Human Rights, October 09, 1979), *Alimena v. Italy*. Application no. 11910/85 (European Court of Human Rights, January 24, 1991), *Artico v. Italy*. Application no. 6694/74 (European Court of Human Rights, July 13, 1980), *Benham v. the United Kingdom*. Application no. 19380/92 (European Court of Human Rights, June 10, 1996), *Boner v. the United Kingdom*. Application no. 18711/91 (European Court of Human Rights, October 28, 1994), *Caresana v. the United Kingdom*. Application no. 31541/96 (European Court of Human Rights, August 29, 2000), *Croissant v. Germany*. Application no. 13611/88 (European Court of Human Rights, September 25, 1992), *Czekalla v. Portugal*. Application no. 38830/97 (European Court of Human Rights, October 10, 2002), *Dvorski v. Croatia*. Application no. 25703/11 (European Court of Human Rights, September 20, 2015), *Goddi v. Italy*. Application no. 8966/80 (European Court of Human Rights, April 09, 1984), *Granger v. the United Kingdom*. Application no. 11932/86 (European Court of Human Rights, March 28, 1990), *Maxwell v. the United Kingdom*. Application no. 18949/91 (European Court of Human Rights, October 28, 1994), *Mikhaylova v. Russia*. Application no. 46998/08 (European Court of Human Rights, November 19, 2015), *Monnell and Morris v. the United Kingdom*. Application no. 9562/81 and 9818/82 (European Court of Human Rights, March 02, 1987), *Lagerblom v. Sweden*. Application no. 26891/95 (European Court of Human Rights, January 14, 2003), *Pakelli v. Germany*. Application no. (European Court of Human Rights, April 25, 1983), *Perks and Others v. the United Kingdom*. Application nos. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 and 28456/95 (European Court of Human Rights, October 12, 1999), *Pham Hoang v. France*. Application no. 13191/87 (European Court of Human Rights, September 25, 1992), *Quaranta v. Switzerland*. Application no. 12744/87 (European Court of Human Rights, May 24, 1991), *R. D. v. Poland*. Application no. 29692/96 and 34612/97 (European Court of Human Rights, December 18, 2001), *Shekhov v. Russia*. Application no. 12440/04 (European Court of Human Rights, June 19, 2014), *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (no. 2)*. Application no. 2376/03 (European Court of Human Rights, January 14, 2010), *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (no. 3)*. Application no. 21124/04 (European Court of Human Rights, October 16, 2012), *Twalib v. Greece*. Application no. 24294/94 (European Court of Human Rights, June 09, 1998), *Volkov and Adamskiy v. Russia*. Applications nos. 7614/09 and 30863/10 (European Court of Human Rights, March 26, 2015), *Zdravko Stanev v. Bulgaria*. Application no. 32238/04 (European Court of Human Rights, November 06, 2012).

обавеза, које се такође развијају у судској пракси Европског суда за људска права.⁴⁵ Важан је и *Priručnik o europskom pravu u području pristupa pravosuđu* из 2016. године.⁴⁶

Методолошки приступ истраживању Право на бесплатну правну помоћ из угла адвоката

Истраживање међу адвокатима је спроведено у периоду фебруар-март 2022. године. Упитник је упућен адвокатима како онима који су уписани у регистар пружалаца бесплатне правне помоћи, тако и онима који то нису. Упитник је садржавао 22 питања, са фокусом на пружање бесплатне правне помоћи жртвама родно заснованог насиља, за период од 1.11.2019. године до тренутка попуњавања упитника. На упитник је одговорило 112 адвоката. Питања из упитника су постављена на следећи начин:

1. Пол

А) Мушки Б) Женски

2. Ваш адвокатски стаж је

А) до 5 година
Б) између 5 и 10 година
В) између 10 и 15 година
Г) између 15 и 20 година
Д) преко 20 година

3. Налазите се у регистру адвоката за пружање бесплатне правне помоћи

А) ДА Б) НЕ

4. Да ли у Вашој канцеларији радите *pro bono*?

А) ДА Б) НЕ

5. Ако је одговор на претходно питање позитиван, колико пута у просеку у току календарске године пружате правну помоћ *pro bono*?

⁴⁵Видети: Mowbray, A. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford - Portland: Hart Publishing, 2004; Schabas, W. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015; Summers, S. *Fair Trials*. Portland - Oregon: Hart Publishing, 2007; Laurens Lavrysen, 'Positive Obligations and the Criminal Law: A Bird's Eye View on the Case Law of the European Court of Human Rights', in Laurens Lavrysen and Natasa Mavronicola (eds), *Coercive Human Rights: Positive Duties to Mobilise the Criminal Law under the ECtHR* (Hart Publishing 2020); Vladislava Stoyanova, 'Common law tort of negligence as a tool for deconstructing positive obligations under the European Convention on Human Rights' (2020) 24(5) *International Journal of Human Rights*; Dimitris Xenos, *The Positive Obligations of the State under the European Convention of Human Rights* (Routledge 2012); ⁴⁵Laurens Lavrysen, 'Causation and Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: A Reply to Vladislava Stoyanova' (2018) 18 *Human Rights Law Review*.

⁴⁶*Priručnik o europskom pravu u području pristupa pravosuđu*. Luksemburg: Savet Evrope, 2016.

- A) 1-5
- Б) 6-10
- В) 11-20
- Г) 21-50
- Д) више од 50 пута

6. Да ли бесплатно пружате правне савете?

- A) ДА Б) НЕ В) ПОНЕКАД

7. Да ли бесплатно заступате стране пред судовима?

- A) ДА Б) НЕ В) ПОНЕКАД

8. Да ли се у Вашој канцеларији повећао број захтева за пружањем правне помоћи жртвама у случају родно заснованог насиља након појаве пандемије изазване вирусом корона?

- A) ДА Б) НЕ В) НА ИСТОМ НИВОУ

9. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ жртвама насиља у породици у кривичном поступку на основу тог законског текста?

- A) ДА Б) НЕ

10. Ако је одговор ДА – молимо наведите колико сте имали клијената:

- а) мушкараца (број)
- б) жена (број)

11. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ жртвама других кривичних дела родно заснованог насиља?

- A) ДА Б) НЕ

12. Ако је одговор потврдан, о којим кривичним делима се радило?

Ако је одговор потврдан, о којим облицима насиља се радило?

13. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ лицима која су претрпела насиље у породици према Породичном закону?

- A) ДА Б) НЕ

14. У колико парничних поступака за заштиту од насиља у породици сте у склопу пружања бесплатне правне помоћи заступали тужиоца/тужитељку - лице које је претрпело породично насиље (према члану 284. Породичног закона)?
15. У колико парничних поступака у којима сте у склопу пружања бесплатне правне помоћи заступали тужиоца/тужитељку, а који се примарно воде ради уређења породичних односа у складу са одредбама Породичног закона (који се односе на брачне спорове или вршење или лишење родитељског права), је покренут и поступак заштите од насиља у породици захтевањем да се одреди једна или више мера заштите од насиља у породици?
16. Коју врсту бесплатне правне помоћи сте пружили лицима према којима је извршено насиље у породици (у оквиру кривичног и парничног поступка), а на основу упућивања од стране јединице локалне самоуправе?
- а) пружање правних савета: (број)
 - б) састављање поднесака:
 - в) заступање у кривичном поступку:
 - г) заступање у парничном поступку:
 - ђ) друго:
17. Да ли сте од увођења Закона о бесплатној правној помоћи наилазили на случајеве у којима је лице према коме је извршено породично насиље одустало од поступка (повукло тужбу, одустало од поступка)? Ако да, молимо наведите вама познате главне разлоге за одустајење.
- А) ДА
 - 1. повлачење тужбе у парничним поступцима
 - 2. непридруживање кривичном гоњењу
 - Б) НЕ
18. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ маргинализованим женама и женама из мањинских етничких заједница?
- А) Ромкиње (број):
 - Б) жене са инвалидитетом (број):
 - В) жене из сеоских средина (број):
 - Г) жене из религијских мањинских заједница (број):
 - Д) остало (број):
19. Који су, по Вама, проблеми, препреке и потешкоће са којима се сусрећу **жене из маргинализованих друштвених група и жене из мањинских етничких заједница** у контексту пружања бесплатне правне помоћи? (Молимо наведите најмање три кључне информације.)

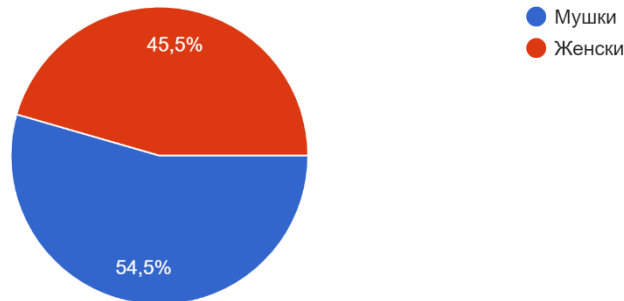
20. Који су, по Вама, проблеми, препреке и потешкоће са којима се сусрећу **жене жртве насиља у породици** у контексту остваривања права на бесплатну правну помоћ? (Молимо наведите најмање три кључне информације.)

21. Који су, на основу Вашег професионалног искуства и сазнања, **могући начини** за повећање доступности бесплатне правне помоћи за жртве насиља у породици, односно **за повећање коришћења бесплатне правне помоћи од стране жртава насиља у породици** у Србији? Шта би могла да учини ЈЛС у том контексту, шта адвокати, специјализоване НВО или други актери?

Резултати истраживања

1. Пол

112 одговора

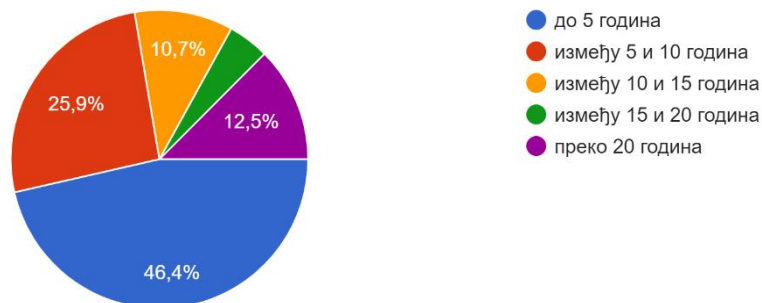

Графикон 1: пол испитаника

На првом месту, 45,5% испитаника су припадници женског пола, а 54,5% мушког, што јасно произилази из Графикона 1.

2. Ваш адвокатски стаж је

112 одговора

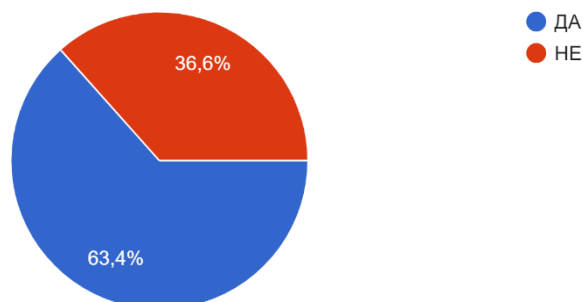

Графикон 2: дужина адвокатског стажа

У највећем проценту, ради се о адвокатима који имају краћи адвокатски стаж (до 5 година 46,4% испитаника), потом, стаж између 5 и 10 година има 25,9% испитаника, између 10 и 15 година 10,7% испитаника, између 15 и 20 година 4,5% испитаника, а преко 20 година 12,5% испитаника.

3. Налазите се у регистру адвоката за пружање бесплатне правне помоћи

112 одговора

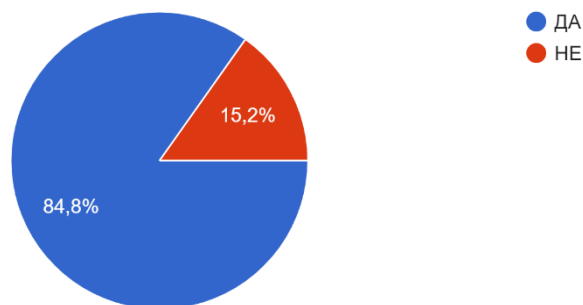

Графикон 3: Да ли се испитаник налази у регистру пружалаца бесплатне правне помоћи

Уписано је у регистар адвоката пружалаца бесплатне правне помоћи 63,4% испитаника.

4. Да ли у Вашој канцеларији радите *pro bono*?

112 одговора

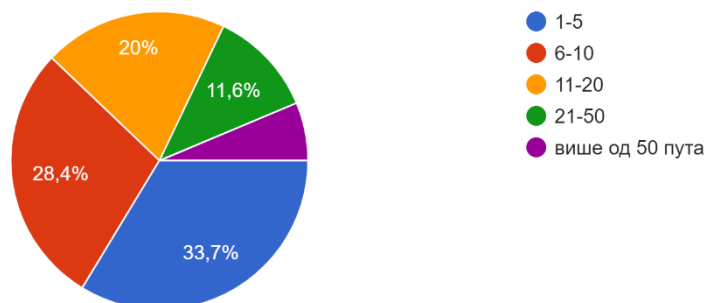

Графикон 4: Да ли у Вашој канцеларији радите *pro bono*?

Међутим, у узорку, без обзира на упис у регистар, 84,8% испитаника је изјавило да у својој канцеларији *pro bono* пружа правну помоћ, док свега 15,2% то не чини. Овај проценат је нешто нижи у поређењу са истраживањем међу адвокатима у оквиру Адвокате коморе Војводине које је спроведено 2017. године, када је 93,02% адвоката изјавило да у својој канцеларији *pro bono* пружа правну помоћ (Бјелетић & Арсић, 2017: 309). Кроз резултате спроведеног истраживања се, пак, не види број адвоката који су узели учешће у анкетирању.

5. Ако је одговор на претходно питање позитиван, колико пута у просеку у току календарске године пружате правну помоћ *pro bono*?

95 одговора

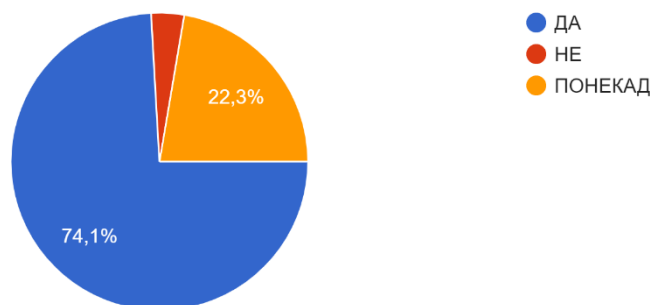

Графикон 5: просечно пружање *pro bono* правне помоћи у току календарске године

Процентуално посматрано, највећи број испитаника то чини 1-5 пута у току календарске године (33,7%), нешто мањи број 6-10 пута (28,4%), затим 11-20 пута то чини 20% испитаника, док 11,6% ову врсту помоћи пружа просечно 21-50 пута у току календарске године - преостали број испитаника то чини више од 50 пута. Највећи проценат испитаника (74,1%) бесплатно пружа правне савете, док је проценат адвоката који бесплатно заступају странке пред судовима знатно нижи (19,6% не заступа бесплатно пред судовима, 43,8% заступа понекад, а 36,6% то чини редовно). Ови резултати су другачији у односу на истраживање из 2017. године, када је 18,59% испитаника изјавило да *pro bono* пружа правну помоћ 1-5 пута у току календарске године, 6-10 пута 25% испитаника, 11-20 пута 18,27% испитаника, 21-50 пута то чини 24,36% испитаника, а преко 50 пута 13,76% адвоката у својству испитаника у овом истраживању (Бјелетић& Арсић, 2017: 310).

6. Да ли бесплатно пружате правне савете?

112 одговора

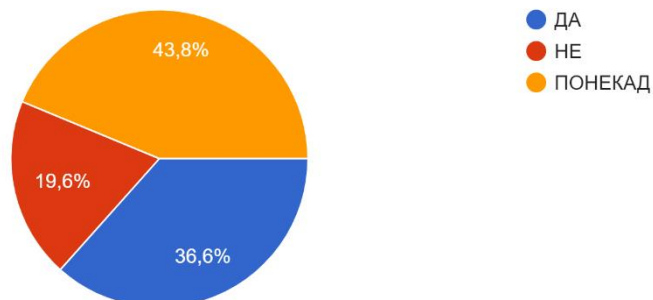

Графикон 6: бесплатно пружање правних савета

Највећи проценат испитаника (74,1%) бесплатно пружа правне савете. Овај проценат је нижи у односу на истраживање из 2017. године, према којем 98,10% испитаника пружа бесплатне правне савете (Бјелетић& Арсић, 2017: 310).

7. Да ли бесплатно заступате стране пред судовима?

112 одговора

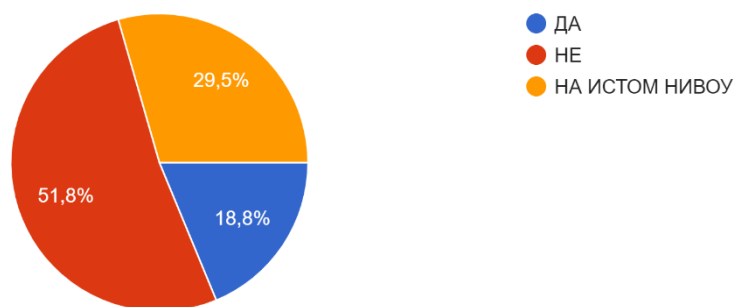

Графикон 7: бесплатно заступање пред судовима

Процент адвоката који бесплатно заступају странке пред судовима је знатно нижи у односу на адвокате који пружају бесплатно правне савете (19,6% не заступа бесплатно пред судовима, 43,8% заступа понекад, а 36,6% то чини редовно). У односу на истраживање из 2017. године проценат је сличан, узевши у обзир да је тада 86,71% испитаника изјавило да бесплатно заступа странке пред судовима, док остали испитаници то не чине (Бјелетић & Арсић, 2017: 311).

8. Да ли се у Вашој канцеларији повећао број захтева за пружањем правне помоћи жртвама у случају родно заснованог насиља након појаве пандемије изазване вирусом корона?

112 одговора

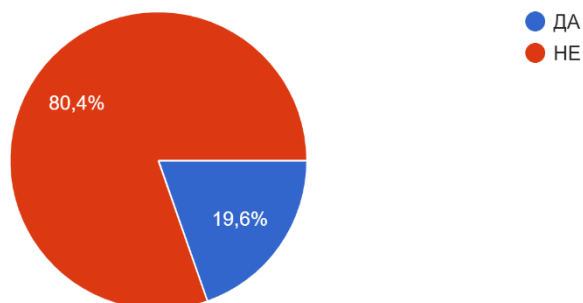

Графикон 8: однос поднетих захтева пре и након појаве пандемије

Посебно питање се односило на број захтева за пружањем правне помоћи жртвама у случају родно заснованог насиља узрокованих појавом пандемије изазване вирусом корона. У 18,8% адвокатских канцеларија у узорку број захтева за пружањем бесплатне правне помоћи жртвама у случајевима родно заснованог насиља се повећао, у 29,5% је на истом нивоу, док је у 51,8% канцеларија мањи.

9. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ жртвама насиља у породици у кривичном поступку на основу тог законског текста?

112 одговора

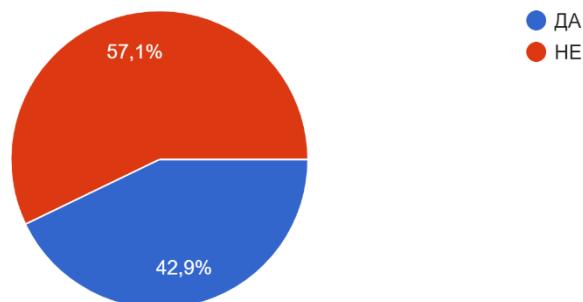

Графикон 9: пружање бесплатне правне помоћи у кривичном поступку

Пажњу изазива чињеница да највећи број испитаника (80,4%) никада није позван да по Закону о бесплатној правној помоћи жртвама насиља у породици у кривичном поступку исту и пружи. Испитаници који су пружали бесплатну правну помоћ на основу овог законског текста су као клијенте имали у највећем броју случајева особе женског пола (према резултатима истраживања, свега три особе су биле мушког пола). Поред насиља у породици, бесплатна правна помоћ је пружана жртвама кривичних дела: убиство (члан 113. КЗ), тешка телесна повреда (члан 121. КЗ), злостављање и мучење (члан 137. КЗ), прогањање (члан 138а КЗ), увреда (члан 170. КЗ), недозвољене полне радње (члан 182. КЗ) и полно узнемиравање (члан 182а КЗ). Као облици насиља јављали су се: физичко, сексуално, економско и психичко насиље, извршено од стране садашњих или бивших партнера, отвореним, вербалним или конклюдентним путем, с тим што се у узорку јавља и насиље извршено од стране надређених на радном месту.

14. Да ли сте од почетка примене Закона о бесплатној правној помоћи пружали бесплатну правну помоћ лицима која су претрпела насиље у породици према Породичном закону?

112 одговора

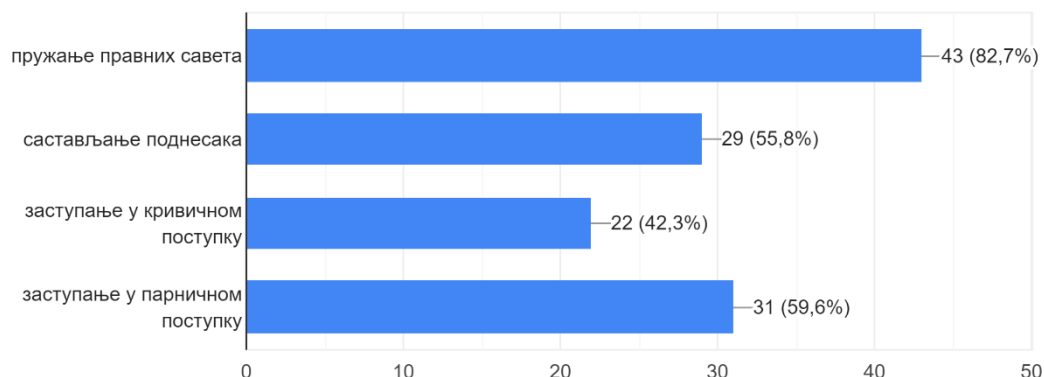

Графикон 10: пружање бесплатне правне помоћи жртвама (родно заснованог насиља)

Од испитаних адвоката 57,1% њих се изјаснило да су од почетка примене Закона пружали бесплатну правну помоћ лицима која су претрпела неки облик насиља у породици који је предвиђен Породичним законом.

17. Коју врсту бесплатне правне помоћи сте пружили лицима према којима је извршено насиље у породици (у оквиру кривичног и парн...ивања од стране јединице локалне самоуправе)?

52 одговора

Графикон 11: врста пружене бесплатне правне помоћи

Као што из Графикона произилази, нешто већи проценат испитаника је пружао бесплатну правну помоћ по одредбама Породичног закона (49, 2%). Генерално, као облици бесплатне правне помоћи јављалису се: пружање правних савета, заступање у парничном и кривичном поступку и састављање поднесака. Испитаници који су пружали бесплатну правну помоћ су у 82,7% случајева пружили правни савет, у 55,8% случајева састављали поднеске, у 42,3% случајева заступали у кривичном поступку, а у 59,6% случајева у парничном поступку. Према резултатима истраживања, укупно у 337 предмета адвокати су заступали тужиоца/тужитељку - лице које је претрпело породично насиље (према члану 284. Породичног закона). Забрињавајући је податак да су у свега 27 случајева адвокати пружали правну помоћ на основу упућивања од стране јединице локалне самоуправе.

19. Да ли сте од увођења Закона о бесплатној правној помоћи наилазили на случајеве у којима је лице према коме је извршено породичног нас...ступка (повукло тужбу, одустало од поступка)?

112 одговора

Графикон 12: одустанак од поступка

Највећи проценат испитаника (51,8%) није имао случајеве у којима је лице према којем је извршено насиље повукло тужбу у парничном поступку, односно није се придружило кривичном гоњењу у кривичном поступку. Када говоримо о повлачењу тужбе у парничном поступку, од преосталог броја испитаника 18,8% је имало случајеве у којима је лице према којем је извршено насиље повукло тужбу у парничном поступку, док је нешто већи проценат, 29,5% испитаника, имало случајеве у којима се лице према којем је извршено насиље није придружило кривичном гоњењу. Жртве које јесу одустале од даљег поступка као разлог су навеле лош материјални статус -недостатак финансијске независности у односу на учиниоца, потом помирење, грижу савести, страх од учиниоца и вршења поновног насиља, те страх од друштвене осуде и родбине, срамота и сажаљење према учиниоцу. Јавља се и страх од сведочења, трема и зазирање од правосудних органа, трошкови поступка, добробит детета, економска несамосталност и немогућност запошљавања, уверење странке да ће се тужени променити, утицај партнера или породице, јављају се и емотивни разлози праћени минимизирањем узрока (насиље само у алкохолисаном стању, преиспитивање сопственог понашања...), недостатак самопоуздања, очување брака и наставак живота у породичној заједници, као и покушавање решавања проблема у породичној заједници уместо на суду. Посебан проблем по мишљењу испитаника представља неповерење у институције.

Посебна питања у упитнику односила су се на пружање бесплатне правне помоћи маргинализованим женама и женама из мањинских етничких заједница. Истраживање показује да је 75,9% испитаника пружало бесплатну правну помоћ маргинализованим женама и женама из маргинализованих друштвених група, при чему Ромкиње представљају 33% клијенткиња, жене из сеоских средина се јављају у проценту од 34,8%, жене са инвалидитетом представљају 6,8% клијенткиња, а жене из религијских мањина 1,8%. Бројчано посматрано, бесплатна правна помоћ је пружена 37 Ромкиња, 39 жена из сеоских средина, седам жена са инвалидитетом и две жене из религијских мањина, при чему је у одговорима наглашен податак да је бесплатна правна помоћ пружена и трима женама без држављанства.

Када говоримо о проблемима, препрекама и потешкоћама са којима се сусрећу жене из маргинализованих друштвених група и жене из мањинских етничких заједница у контексту пружања бесплатне правне помоћи, одговори адвоката су веома разноврсни. Поједини испитаници нису одговорили на ово питање, или им је, с једне стране одговор непознат или им је, с друге стране, непознато да ли наведене категорије жена имају проблеме. Кључни разлози, према мишљењу испитаника, могу да се сумирају на следећи начин: неупућеност, односно неинформисаност жена о постојању овог вида правне помоћи или погрешна информисаност; формализам; неповерење како у институције система, тако и у адвокате; страх од осуде средине; инертност локалне самоуправе и надлежних институција, а која се тиче покретања поступка и упућивања жртава насиља код адвоката сходно Закону о бесплатној правној помоћи; недовољна инклузија; недостатак образовања, економска зависност, недостатак самопоуздања; лоша едукација и економски положај; незаинтересованост за заштиту својих права; страх од насилника; дискриминација у друштву; дискриминација њихове деце у школи и дискриминација при запошљавању и бирократија; непостојање адекватне помоћи од стране социјалних установа; страх да пријаве насиље, већинска заједница игнорише њихове проблеме; полиција реагује руководећи се стереотипима; изостанак стварног ангажовања од стране установе социјалне заштите; зависност од партнера или члана породице мушког пола; насиље у породици; непостојање услова за становање; предрасуде, неповерење и слаба комуникација; научени модел понашања по коме се одређене ситуације не препознају као ситуације у којима им треба бесплатна правна помоћ; патријархални одгој; неповерење у државне органе; изузетно лош, застарео и неодговарајући рад Центара за социјални рад; недостатак свести о томе шта је насиље; недостатак приступа органима власти; жртве се сусрећу са оптерећеним системом која нема капацитета; препуштени су од друштва иначе сами себи, тако да имају осећај да ће тако бити и пред судом и тужилаштвом; уцене (преко деце или директно); у неким локалним самоуправама нема регистрованих адвоката;

предрасуде; стигматизација; осећај стида; лична несигурност; недовољно могућности за добијање информација о бесплатној правној помоћи (нису информисане и не верују да то постоји као опција); бесплатна правна помоћ је тешко доступна за њих из разлога јер су често праћене од стране насилника; недовољна подршка и ослонац на органе (осећају се да су ипак саме у свему); неповерење у систем; незнатна подршка у односу на медијски експониране случајеве; самопоуздање, неразумевanje заједнице; не виде излаз из наведене средине, социјалног окружења, као и слаба подршка институција у процесу промене; болест, друштвена незрелост; породични проблеми, недостатак социјалне помоћи; мобинг на послу; изопштеност из већине друштвених дешавања у локалној заједници у којој живе; непостојање системске подршке; неразумевanje од стране органа МУП-а; врло често државне институције вођене предрасудама приступају жртвама насиља нпр. ромске националности са неповерењем; тешко разумевање правне терминологије и права које те жене имају, неприступачност (информацијама и службама), те недостатак капацитета за ефикасан приступ правди.

Посебно питање се односило на проблеме, препреке и потешкоће са којима се сусрећу жене жртве насиља у породици у контексту остваривања права на бесплатну правну помоћ. Међу одговорима испитаника издваја се неповерење како у институције система, тако и у адвокате; страх од осуде средине; инертност локалне самоуправе и надлежних институција, а која се тиче покретања поступка и упућивања жртва насиља адвокату сходно Закону о бесплатној правној помоћи; недовољна инклузија; непрофесионалност полиције и незаинтересованост радника Центара за социјални рад; осуда околине; бојазан од компромитовања; економска и друге врсте зависности, неинформисаност и погрешна информисаност; незнање; нестручност кадрова у локалној самоуправи; спор поступак; недовољна едукација жртве о правима и последицама; предрасуде и бирократија; страх од партнера и институција; брига за економску сигурност породице након одвајања од насилника; став институција да је насиље у одређеним етничким групама уобичајена појава; недостатак самопоуздања; слаба видљивост бесплатне правне помоћи; непостојање механизма даље подршке по пријави; слаба видљивост бесплатне правне помоћи у локалним самоуправама; срамота; недостатак пропаганде; непрофесионалност службеника локалне самоуправе; компликована процедура; мноштво докумената за прибављање; материјална зависност, потчињеност и константан страх; срамота и научени модел понашања по ком се одређене ситуације не препознају као ситуације у којима им треба бесплатна правна помоћ; ограниченост у кретању; бојазаност за безбедност и настављање насиља; необразованост; незнање о пружаоцима услуга; дискриминација; сиромаштво, мизогинија у канцеларијама полиције; непрофесионално поступање службеника/ца ЦСР и полицијских управа када пријаве насиље, којим се обесхрабрују да истрају у поступку; низак ниво перцепције услед културолошке, етничке и националне припадности; страх од одбацивања од стране породице (родбине и деце); осећај стида услед сиромаштва и немоћи трајног решења проблема; сумња у делотворност било какве помоћи; непросвећеност; недостатак самопоуздања; неприступачност ресурса (језичка баријера); васпитање; удаљеност места пребивалишта (жене са села) од места где се може добити правна помоћ; недовољна едукација запослених у локалној самоуправи и недовољан број адвоката који се баве наведеном материјом, те неуједначеност праксе.

Последње питање из упитника је гласило: Који су, на основу Вашег професионалног искуства и сазнања, могући начини за повећање доступности бесплатне правне помоћи за жртве насиља у породици, односно за повећање коришћења бесплатне правне помоћи од стране жртва насиља у породици у Србији? Одговори могу да се сумирају у следеће тачке:

- ангажовање стручног кадра од стране јединица локалних самоуправа ради бржег и професионалнијег упућивања код адвоката и саветовања жртви;
- едукација угрожених група од стране НВО;
- едукација и разбијање стереотипа о припадницама мањинских група, пре свега о Ромкињама;

- службе бесплатне правне помоћи при локалним самоуправама треба кадровски ојачати;
- службе бесплатне правне помоћи не смеју да одвраћају тражиоце од захтева за пружање бесплатне правне помоћи;
- повећање пружања правне помоћи путем интернета као и анонимне правне помоћи;
- континуирано информисање потенцијалних корисника од стране свих актера о могућностима и условима за коришћење бесплатне правне помоћи;
- јединице локалне самоуправе треба много више да ангажују адвокате и НВО у реализацији пружања бесплатне правне помоћи, с обзиром на то да јединице локалне самоуправе немају довољно кадрова;
- јединице локалне самоуправе треба да омогуће просторије у којима ће се пружати овакав вид помоћи, у коме ће се смењивати адвокати и представници НВО-а, у континуираном пружању услуге;
- СОС телефон који ради 24 часа и присуство стручних лица;
- већа присутност у медијима, укључивање центара за социјални рад;
- психолошка подршка и помоћ жртвама;
- већа промоција бесплатне правне помоћи;
- спровођење кампања у којима би требало да буду укључени сви који се налазе у ланцу пружања бесплатне правне помоћи, почев од јединица локалних самоуправа, преко адвоката, па до НВО и медија;
- детаљно информисање од стране полиције о бесплатној правној помоћи приликом интервенције на терену, највише путем давања телефона и адресе коме жртва може да се обрати;
- већа информисаност, доступност и успостављање редовне комуникације са особама из угроженијих друштвених група;
- повећање информисаности преко веће ангажованости центара за социјални рад, путем личног и непосредног контакта;
- држање обавезних предавања у школама;
- еманципација и социјализација;
- повећање информисања путем средстава јавног информисања и трибина;
- мобилност правне подршке и помоћи.

Право на бесплатну правну помоћ из угла јединица локалних самоуправа

Истраживање је спроведено у периоду фебруар-март 2022. године. Упитник је упућен свим јединицама локалних самоуправа које пружају бесплатну правну помоћ. Упитник је садржавао 23 питања, са фокусом на пружање бесплатне правне помоћи жртвама родно заснованог насиља, за период од 1.11.2019. године до тренутка попуњавања упитника. Питања из упитника су постављена на следећи начин:

ОПШТА ПИТАЊА

1. Да ли сте примили више захтева за пружање бесплатне правне помоћи пре појаве пандемије изазване вирусом корона и донетих мера у борби против исте или након?

А) Пре Б) Након В) Уједначен број и пре и после пандемије

2. Колико сте захтева за бесплатну правну помоћ примили током посматраног периода на основу члана 4. Ст. 3. Т. 4. Закона о бесплатној правној помоћи (**лице које остварује правну заштиту од насиља у породици**)? Ако водите евиденцију, молимо вас разврстајте по полу.

- А) Укупан број захтева
- Б) Жене (број захтева)
- В) Мушкарци (број захтева)

3. Да ли сте од тражилаца (**лица која остварују правну заштиту од насиља у породици**) захтевали додатне доказе о испуњености услова за пружање бесплатне правне помоћи?

ДА НЕ

3. Ако је одговор да, молимо наведите које доказе или додатну документацију о испуњености услова за пружање бесплатне правне помоћи сте захтевали:

4. О захтевима сте одлучивали:

А) у року од 3 дана Б) у року од 8 дана В) у року дужем од 8 дана (прекорачење законског рока)

5. У колико случајева сте тражиоца бесплатне правне помоћи упутили на адвоката, у колико на удружење грађана, а у колико сте сами пружили бесплатну правну помоћ (**лице које остварује заштиту од насиља у породици**)?

- А) корисник упућен на адвоката
- Б) ЈЛС сама пружила бесплатну правну помоћ
- В) захтев одбијен

КРИВИЧНИ ПОСТУПАК

6. Који облици бесплатне правне помоћи су пружени корисницима који остварују правну заштиту од насиља у породици у кривичном поступку?

7. Колико је захтева корисника бесплатне правне помоћи **лица која остварују заштиту од насиља у породици** у кривичном поступку током посматраног периода усвојено, а колико одбијено?

- А) усвојено
- Б) одбијено

8. У ком броју случајева је лице које је претрпело насиље у породици током кривичног поступка одустало од поднетог захтева?

9. Да ли сте примали захтеве за пружањем бесплатне правне помоћи од лица које је претрпело неки од облика родно заснованог насиља, а да се не ради о насиљу у породици? Ако је одговор потврдан, о којим кривичним делима је реч?

А) ДА

Б) НЕ

10. Код кривичног дела насиље у породици, у колико случајева се оштећена/оштећени придружила/придружио кривичном гоњењу?

11. У колико случајева код кривичног дела насиље у породици је оштећена/оштећени у кривичном поступку истакла/истакао имовинскоправни захтев?

ПАРНИЧНИ ПОСТУПАК

12. Колико је захтева тражилаца бесплатне правне помоћи (члана породице према коме је извршено насиље дефинисано чланом 197. став 1. и 2. Породичног закона) за заштиту од насиља у породици усвојено, а колико одбијено?

А) усвојено

Б) одбијено

13. О којим врстама насиља у породици из члана 197. став 2. Породичног закона се ради?

14. Ко је у име корисника и у ком броју случајева бесплатне правне помоћи којима је усвојен захтев из питања број 12 поднео захтев за пружање бесплатне правне помоћи: члан породице према коме је извршено насиље или други члан породице или неко треће лице у његово име и у ком броју случајева?

А) сам корисник као члан породице према којем је насиље извршено

Б) други члан породице према коме је насиље извршено

В) треће лице (прецизирати лице или орган)

15. На који начин је корисницима бесплатне правне помоћи - лицима према којим је насиље у породици извршено пружена правна заштита?

А) непосредно од стране орган јединице локалне самоуправе

Б) упућивањем на адвоката са листе пружалаца бесплатне правне помоћи

В) друго (наведите)

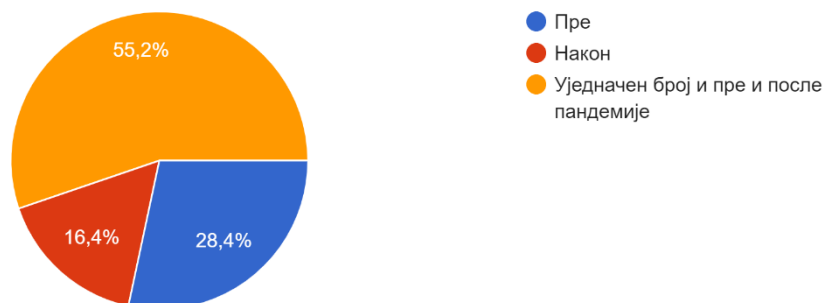
16. Који облици бесплатне правне помоћи су пружени корисницима (лицима према којима је насиље у породици извршено)?

17. У ком броју случајева је лице које је претрпело насиље у породици одустало од поднетог захтева?
18. Колико парничних поступака за заштиту од насиља у породици (где је тужилац лице које је претрпело породично насиље) је покренуто према члану 284. Породичног закона у склопу пружања бесплатне правне помоћи од стране органа јединице локалне самоуправе, односно адвоката?
19. У колико парничних поступака, који се примарно воде ради уређења породичних односа у складу са одредбама Породичног закона (које се односе на брачне спорове или вршење или лишење родитељског права), је покренут и поступак заштите од насиља у породици захтевањем да се одреди једна или више мера заштите од насиља у породици?
20. Да ли сте у посматраном периоду пружали бесплатну правну помоћ женама из **маргинализованих друштвених група и женама из мањинских етничких заједница**?
- А) ДА (молимо наведите број)
Б) НЕ
В) НЕ ВОДИМО ТЕ ПОДАТКЕ
21. Који су, по Вама, проблеми, препреке и потешкоће са којима се сусрећу жене из **маргинализованих друштвених група и жене из мањинских етничких заједница** у контексту пружања бесплатне правне помоћи? (Молимо наведите три кључне информације.)
22. Који су, на основу Вашег професионалног искуства и сазнања, **могући начини** за повећање доступности бесплатне правне помоћи за жртве насиља у породици, односно **за повећање коришћења бесплатне правне помоћи од стране жртава насиља у породици** у Србији? Шта би могла да учини ваша ЈЛС у том контексту, шта специјализоване НВО, адвокати или други актери?

Резултати истраживања

1. Да ли сте примили више захтева за пружање бесплатне правне помоћи пре појаве пандемије изазване вирусом корона и донетих мера у борби против исте или након?

67 одговора

Графикон 13: однос захтева пре и после пандемије

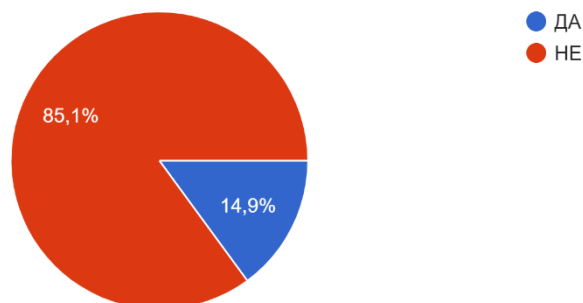
Прво опште питање се односило на однос примљених захтева за пружање бесплатне правне помоћи у односу на пандемију корона вируса. Као што можемо да приметимо из Графикона 13, у највећем броју јединица локалних самоуправа имамо уједначен број захтева и пре и после избијања пандемије (55,2%), док је у 28,4% јединица више захтева подношено пре пандемије, а у 16,4% након избијања пандемије.

Укупно је примљено 2452 захтева на основу члана 4. ст. 3. т. 4. Закона о бесплатној правној помоћи (лице које остварује правну заштиту од насиља у породици).⁴⁷ Полно посматрано, у посматраном узорку захтеве је поднело 1736 особа женског пола и 593 особе мушког пола, али при томе је неопходно нагласити податак да појединце ЈЛС не воде евиденцију о томе, те нису могле да пруже податак.

⁴⁷У истраживању из 2020. године, укупан број захтева за бесплатну правну помоћ износио је 162 (Васић & Филиповић, 2021: 17).

4. Да ли сте од тражилаца (лица која остварују правну заштиту од насиља у породици) захтевали додатне доказе о испуњености услова за пружање бесплатне правне помоћи?

67 одговора

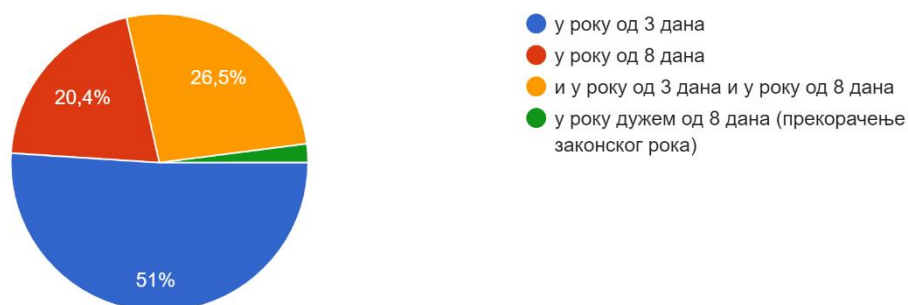

Графикон 14: тражење додатних доказа о испуњености услова

Највећи проценат ЈЛС није тражило додатне доказе о испуњености услова за пружање бесплатне правне помоћи (85,1%), док 14,9% јесте.⁴⁸ Од додатних доказа који су тражени у узорку се налазе: уверење о незапослености, листа примања, изводи из матичних књига, пресуде, лична карта, пензиони чек, решење о продужењу мера - заштите од насиља у породици, лекарско уверење, записници и службене белешке, записници Центра за социјални рад, медицинска документација, те обавештење о изреченој хитној мери.

6. О захтевима сте одлучивали:

49 одговора

Графикон 15: рокови одлучивања о захтевима

Према члану 32. Закона о бесплатној правној помоћи, поступак о захтеву за одобравање бесплатне правне помоћи је хитан. Орган управе доноси решење о захтеву у року од 8 дана од дана пријема захтева, а ако је затражио додатну документацију од подносиоца захтева, у року од 8 дана од дана достављања допунске документације. Међутим, ако постоји опасност од настанка ненадокнадиве штете по подносиоца захтева или ако би истекао рок у коме он има право на предузимање радње у поступку, орган управе је дужан да донесе решење о захтеву у року од 3

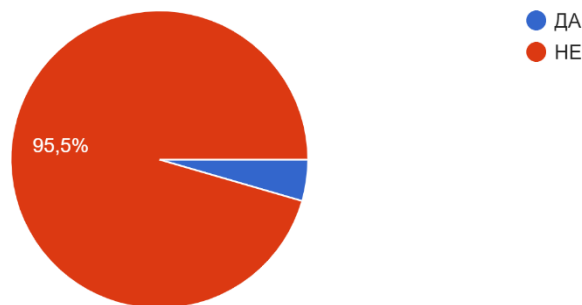
⁴⁸У истраживању које се односи на 2020. годину, свега 7 ЈЛС је одговорило да није тражило додатне доказе, док 5 јесте (Васић & Филиповић, 2021: 17).

дана након његовог пријема. Ако орган управе не донесе захтев у року од 8, односно 3 дана од дана пријема захтева, сматра се да је захтев одбијен. Орган управе који тражи додатну документацију дужан је да одреди рок за њено достављање који не може бити краћи од 8 дана, чијим истеком се сматра да је подносилац одустао од захтева ако није доставио тражену документацију. Као што из Графикана 15 јасно произилази, највећи проценат ЈЛС (51%) је о захтевима одлучивао у року од 3 дана, док је 20,4% ЈЛС одлучивало у року од 8 дана. Наравно, поједине ЈЛС које су имале већи број захтева, у зависности од околности предмета, одлучивале су и у року од 3 и у року од 8 дана, а поједине су прекорачивале законом прописане рокове (2,1%).⁴⁹ У готово свим случајевима захтеви за пружање бесплатне правне помоћи су усвојени. Генерално, у узорку је свега 30 захтева за пружање бесплатне правне помоћи одбијено.

Када говоримо о кривичном поступку, као облици правне помоћи пружени лицима која уживају заштиту од насиља у породици јавља се писање кривичне пријаве, давање правних савета и заступање у кривичном поступку у својству пуномоћника оштећеног. У кривичном поступку ниједан захтев није одбијен, а усвојен је 51 захтев. У 5 случајева је лице које је претрпело насиље у породици током кривичног поступка одустало од поднетог захтева, с тим што 7 ЈЛС нема података о томе, што у одређеној мери релативизује овај податак.

11. Да ли сте примали захтеве за пружањем бесплатне правне помоћи од лица које је претрпело неки од облика родно заснованог насиља, а да се не ради о насиљу у породици?

67 одговора

Графикон 16: захтеви за пружање бесплатне правне помоћи за родно засновано насиље

Резултати истраживања показују да су ретки случајеви у којима се појављују захтеви за пружање бесплатне правне помоћи за родно засновано насиље, а да се не ради о насиљу у породици. Процентуално, 95,5% ЈЛС није имало такве случајеве. Код оних које јесу, ради се о кривичним делима полног узнемиравања из члана 182. став 2. КЗ-а и кривичном делу прогањање из члана 138. КЗ-а. Код кривичног дела насиље у породици, у 14 случајева се оштећени/оштећена придружио/ла кривичном гоњењу, према расположивим подацима. Истовремено, имовинскоправни захтев је постављен у свега 6 предмета. Међутим, ови подаци су релативизовани, узевши у обзир чињеницу да све ЈЛС немају податке о томе.

У парничном поступку, према расположивим подацима из истраживања, примљено је 1160 захтева тражилаца бесплатне правне помоћи (члана породице према коме је извршено насиље дефинисано чланом 197. став 1. и 2. Породичног закона). Укупно посматрано, свега 1 захтев је одбијен, док су сви остали усвојени. Када говоримо о облицима насиља, пре свега, поједине ЈЛС немају информације о врстама насиља, било због тога што се жртва није појавила на заказаном

⁴⁹Поредбено, у назначеном истраживању 22 ЈЛС су одлучивале у року од 3 дана, 16 ЈЛС у року од 8 дана, док је 9 одлучивало у оба рока (Васић & Филиповић, 2021: 18).

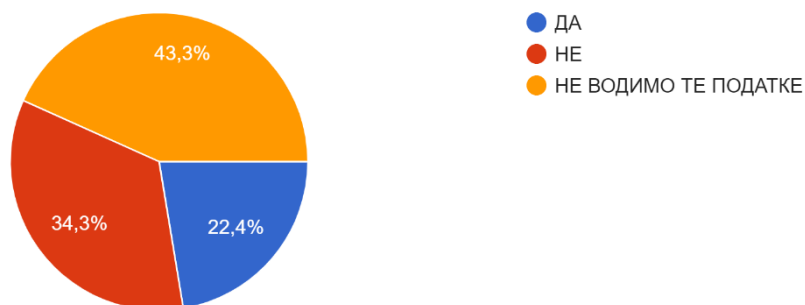
састанку или због тога што не воде ту врсту евиденције нити наведене податке имају у систему. Врсте насиља према испитаницима су: наношење или покушај наношења телесне повреде; психичко и физичко насиље, емотивно насиље, изазивање страха претњом убиства, ограничење кретања и комуницирања са трећим лицима, вређање, као и свако друго дрско безобзирно и злонамерно понашање, те наношење лаких телесних повреда. У свега 53 случаја у име корисника је захтев за пружање бесплатне правне помоћи поднео члан породице лица према коме је извршено насиље, док је у свим другим случајевима захтев поднео корисник. У посматраном узорку немамо треће лице које је подносило овај захтев.

Према члану 9. Закона о бесплатној правној помоћи, исту могу да пружају адвокати и службе правне помоћи у јединицама локалне самоуправе. Бесплатну правну помоћ у служби правне помоћи у јединици локалне самоуправе или у име удружења могу пружати дипломирани правници, само у оквиру овлашћења која су дипломираним правницима одређена законом којим се уређује одговарајући поступак. Процентуално, спроведено истраживање показује да претеже непосредно пружање правне помоћи од стране јединица локалне самоуправе, али је та разлика минимална (у 50,75% случајева бесплатну правну помоћ су пружиле непосредно јединице локалне самоуправе, а у 49,25% корисник је упућен на адвоката). Као облици бесплатне правне помоћи који су пружани тражиоцима јављају се састављање поднесака (тужба за развод брака, за заштиту од насиља у породици, за утврђивање удела у заједничкој имовини стеченој у ванбрачној заједници, ради измене одлуке о начину виђања деце) и заступање, састављање тужбе са привременом мером и жалбе, прецизирање тужбеног захтева, давање усмених правних савета и упутстава, додела адвоката за заступање у парничном поступку, покретање поступка за поверавање детета за самостално вршење родитељског права, смештање у сигурну кућу. Према расположивим подацима, у свега 16 случајева је лице које је претрпело насиље одустало од поднетог захтева.

У вези с парничним поступцима, важна су још два питања. Прво, покренуто је 298 парничних поступака у којима је тужилац лице које је претрпело породично насиље у склопу пружања бесплатне правне помоћи од стране ЈЛС, односно адвоката. Истовремено, у 176 случајева је покренут и поступак заштите од насиља у породици захтевањем да се одреди једна или више мера заштите од насиља у породици, у склопу поступака који се примарно воде ради уређења породичних односа у складу са одредбама Породичног закона (које се односе на брачне спорове или вршење или лишење родитељског права).

23. Да ли сте у посматраном периоду пружали бесплатну правну помоћ женама из маргинализованих друштвених група и женама из мањинских етничких заједница?

67 одговора

Графикон 17: пружање бесплатне правне помоћи женама из маргинализованих друштвених група и женама из мањинских етничких заједница

Као што видимо, највећи проценат ЈЛС не води наведене податке. Од ЈЛС које воде податке о томе, 34,3% није пружало бесплатну правну помоћ женама из маргинализованих друштвених група и женама из мањинских етничких заједница, док 22,4% јесте. Код ЈЛС код којих је одговор на постављено питање био потврдан, 203 припаднице маргинализованих друштвених група и жена из мањинских етничких заједница су у посматраном периоду добиле бесплатну правну помоћ.

Последња питања су била отвореног типа. На првом месту, приликом одговора на питање о проблемима, препрекама и потешкоћама са којима се сусрећу жене из маргинализованих друштвених група и жене из мањинских етничких заједница у контексту пружања бесплатне правне помоћи, понуђено је много различитих одговора, који се суштински могу свести на следеће: нису уочене неке посебне препреке, бесплатна правна помоћ је подједнако доступна свима; неписменост, страх, неинформисаност или недовољна информисаност; бесплатна правна помоћ пружа се свим тражиоцима који испуњавају услов без било каквих ограничења, односно под истим условима за све тражиоце без обзира из које друштвене групе долазе; дискриминација у породици, дискриминација у друштву, дискриминација од стране полиције и правосудних органа; осећај беспомоћности, непознавање поступка пред Центром за социјални рад, неповерење у Центар за социјални рад; неадекватна заштита; сиромаштво, неповерење у институције и страх у случају да је реч о насиљу у породици; индивидуална самосталност; осуда околине; недовољна едукација, економска зависност, лоша психосоцијална ситуација; немогућност да се дође до пружаоца бесплатне правне помоћи, страх од исхода поднетог захтева; необразованост и незапосленост; неразумевање и притисак породице; осуда околине; тешка материјална ситуација; финансијска несамосталност; потребна документација; компликовано остваривање социјалне заштите; обимна администрација односно обраћања већем броју органа - недовољна упућеност у основе неких поступака за остваривање права, а самим тим и стварање овим лицима непотребних трошкова за путовања из удаљених крајева јединице локалне самоуправе; угрожена материјална егзистенција; поверавање деце након раскида ванбрачне заједнице; доступност информација о могућности пружања бесплатне правне помоћи; страх од пријављивања проблема надлежним институцијама; посебно је изражено манипулисање женама/ и мушкарцима/ из маргинализованих друштвених група и женама/ и мушкарцима/ из мањинских етничких заједница у политичке сврхе, у току целе календарске године; проблеми се којима се сусрећу се у највећем броју случајева свODE на писање поднесака и захтева за остваривање новчане помоћи; нерешено стамбено питање; нередовна примања или изостанак било каквих примања; језичке баријере; одсуство подршке породице и пријатеља.

Бројчано посматрано, 67 ЈЛС је дало одговор на питање о могућим начинима за повећање доступности бесплатне правне помоћи за жртве насиља у породици, односно за повећање коришћења бесплатне правне помоћи од стране жртава насиља у породици у Србији, те шта би могла да учини ЈЛС у том контексту, шта специјализоване НВО, адвокати или други актери. Оно што привлачи пажњу јесте чињеница што одређен проценат испитаника не зна шта се може учинити на овом пољу. Одговори испитаника који су понудили своја решења се сумирају у следећем: постојеће мере и промотивне активности су адекватне за информисање и чињење доступним бесплатне правне помоћи свим категоријама друштва; транспарентније и јасније означити могућност коришћења бесплатне правне помоћи у наведеном смислу; медијација; појачати кадровске капацитете центара за социјални рад; веће ангажовање центара за социјални рад и полиције; јача и бржа реакција полиције уместо процењивања да ли је било или није било насиља; ЈЛС треба да раде на превенцији; организовање округлих столова; боља сарадња међу институцијама (општинска управа - Центар за социјални рад - полиција - НВО); већа информисаност; организовање трибина и скупова по мањим срединама, како би се приближили угроженим групама и упознали их са њиховим правима; едукација; СОС телефонске линије; више обављених разговора на терену, организованих у сарадњи центара за социјални рад, адвоката и других организација; информисање путем званичне странице и других облика друштвене

комуникације; више информација у медијима; организовање трибина, радионица и других видова едукације у наведеној области; пружање бесплатне правне помоћи од стране адвоката без новчане надокнаде, те боља сарадња свих субјеката у процесу заштите од насиља.

Закључак и препоруке

Право на бесплатну правну помоћ спада у корпус права загарантованих чланом 6. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода. У својој дугогодишњој пракси, Европски суд за људска права се у више наврата бавио питањем пружања бесплатне правне помоћи, како у кривичним тако и у грађанским предметима. Као што смо могли да приметимо из изнетих ставова Суда по овом питању, Суд се приликом његовог разматрања првенствено водио испуњеношћу два теста, и то како финансијског тако и теста интереса правде, иако је за постојање повреде предметног члана било довољно утврђивање неиспуњености једног од њих. Финансијски тест је у највећем броју случајева био задовољен, јер махом није било проблематично утврђивање да ли је подносилац представке имао довољно средстава да плати правну помоћ. Највећи, пак, проценат представки се односио на неиспуњеност теста интереса правде. Суд је, при том, користио више аргумената којима се руководио приликом утврђивања повреде, као што су природа поступка, способност подносиоца представке који нема правног заступника да представи правне аргументе и тежина казне коју су изrekli нижи судови. Оно о чему посебно треба водити рачуна када су у питању национална законодавства јесте чињеница да Суд захтева, уколико постоје околности испуњења оба наведена теста, да бесплатна правна помоћ треба да буде пружена потенцијалном подносиоцу представке у току целог поступка, почев од његових првих фаза па све до окончања.

Закон и пракса у Републици Србији показују одређене мањкавости које морају бити исправљене. У складу с тим смо формулисали и препоруке:

1. Иако тужбу, којом се покреће парнични поступак за заштиту од насиља у породици, могу да поднесу жртва, њен законски заступник, јавни тужилац и орган старатељства (центар за социјални рад), ипак у пракси то најчешће чине саме жртве насиља. Жртве (тужиоци, странке у парничном поступку) дужне су да претходно сnose трошкове поступка, а у случају да изгубе спор дужне су и да надокнаде другој странци (туженом) трошкове поступка. Из нашег, као и ранијих истраживања, уочава се да се жртве суочавају са финансијским препрекама када се јави потреба да се приступи суду ради заштите права. Према општем режиму Закона о парничном поступку⁵⁰ странка (па и жртва насиља у породици) може, уз испуњење услова, бити ослобођена од претходног плаћања трошкова поступка када према свом општем имовном стању није у могућности да сноси ове трошкове. ЗПП-ом је прописано да приликом доношења одлуке о ослобођењу од плаћања трошкова суд цени све околности, при чему је прописано да суд нарочито узима у обзир вредност предмета спора, као и број лица које странка издржава и приходе и имовину које имају странка и чланови њене породице. Међутим, одредба о ослобођењу од плаћања трошкова парничног поступка би била адекватан и делотворан основ за омогућавање приступа правди жртвама насиља у породици - тужиоцима, када би се као важан критеријум за одлучивање предвидео значај права који се тужбом и предложеним мерама штити. Поред тога, потребно је: да постоје и други јасни критеријуми за утврђивање испуњености услова за ослобођење од претходног плаћања трошкова поступка, као и плаћања судских такси (посебно када се утврђује имовно стање странака и чланова њене породице); усклађивање услова предвиђених Законом о парничном поступку и Закона о судским таксама⁵¹; да се избегава

⁵⁰Закон о парничном поступку („Сл. Гласник РС“, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014, 87/2018 и 18/2020)

⁵¹Закон о судским таксама („Сл. Гласник РС“, бр. 28/94, 53/95, 16/97, 34/2001 -др. закон, 9/2002, 29/2004, 61/2005, 116/2008 - др. закон, 31/2009, 101/2011, 93/2012, 93/2014, 106/2015 и 95/2018)

рестриктивна примена постојећих законодавних решења. У прилог истакнутим препорукама, и GREVIO (став 249. Извештаја) подстиче уклањање свих (па и финансијских) препрека у остваривању породичноправне заштите, обзиром да Истамбулска конвенција предвиђа доступност непосредне заштите без непотребних финансијских односно административних оптерећења за жртву.

2. Породичним законом⁵² је предвиђено да суд у текућем поступку за заштиту од насиља у породици није везан тужбеним захтевом, па може по службеној дужности да изриче тим законом предвиђене мере заштите од насиља у породици које тужилац/тужитељка нису предложили, при чему се те мере могу продужавати све док не престану разлози због којих су и одређене. Препорука је да судови у већој мери користе овлашћење за изрицање предвиђених мера заштите од насиља у породици по службеној дужности посебно када странка, жртва насиља нема адвоката услед слабог имовног стања. Посебно, с обзиром на праксу да судови приликом одлучивања о мерама заштите од насиља у породици узимају у обзир процене службеника Центара за социјални рад која могу да буду непотпуна (услед површног приступа, пропуштања да се узму у обзир све околности конкретног случаја, недовољно информација у тренутку сачињавања мишљења), потребно је веће ангажовање суда приликом процене потребе изрицања мера. Уколико општа правила парничног поступка у оваквим случајевима за чије је решавање прописана нарочита хитност, не обезбеђују заштиту жртвама од секундарне виктимизације, многе жртве ће одустати од породичноправне заштите. Зато је потребно спречити одуговлачење поступака користећи се свим законом прописаним механизмима (посебно правилима о нарочитој хитности поступка, правилима о достављању и последицама изостанка са рочишта).

3. У пракси се уочава да се, због правне неукости и финансијске немогућности да ангажују адвокате и покрену судске поступке заштите од насиља, жртве често јављају локалним службама бесплатне правне помоћи или локалним Центрима за социјални рад ради правне помоћи. GREVIO подстиче српске власти да предузму мере да обезбеде, у практичној примени Закона о бесплатној правној помоћи, пружање бесплатне правне помоћи довољног квалитета у свим областима које се односе на Истамбулску конвенцију. Ради обезбеђивања континуираног приступа правди за жртве насиља, потребно је обезбедити координацију у раду локалних служби бесплатне правне помоћи и Центара за социјални рад како би се отклониле све административне и процедуралне препреке до квалитетне правне помоћи и заступања.

4. Иако законима којима се уређује област заштите од насиља у породици није предвиђена обавеза суда да своје одлуке (посебно решења којим се одређују мере заштите од насиља у породици, али и пресуде и решења о привременој мери) доставља јавном тужиоцу и полицији, у националној Стратегији за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године истиче се да би другачија пракса од постојеће била значајна за ефикасну примену Закона о спречавању насиља у породици. Управо је тим законом прописана обавеза државних органа да неодложно пријаве полицији или јавном тужиоцу свако сазнање о насиљу у породици. Из тога проистиче потреба да се предвиди обавеза поступајућег суда (као државног органа) у поступку пружања породичноправне заштите од насиља у породици да донете пресуде и решења о одређеним мерама заштите доставе полицији и јавном тужиоцу, како би они даље поступали у складу са својим овлашћењима.

5. Породичним законом је прописано да суд може пресудом у спору о материнству и очинству, као и спору за вршење односно лишење родитељског права, да одреди једну или више мера заштите од насиља у породици. Тим законом је такође предвиђено и да суд може да донесе одлуку о ограничавању права детета да одржава личне односе са родитељом са којим не живи ако постоје разлози да се тај родитељ потпуно или делимично лиши родитељског права или у случају насиља у породици. Из претходних решења није јасно да ли и насиље између родитеља може да утиче на однос родитеља (насилника) и детета. Ради разјашњења, потребно је употпунити одредбе Породичног закона у циљу разумевања најбољег интереса детета и његове заштите у случајевима

⁵²Породични закон („Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015)

насиља у породици које се не односи само на насиље извршено према детету, него и у случајевима када један родитељ изврши насиље према другом родитељу, али не и према детету. У тој ситуацији, могло би да се постави питање психичког насиља према детету које присуствује физичком насиљу између родитеља, као и однос детета са родитељом насилником у погледу одржавања личних односа и вршења родитељског права. Формулисање конкретних препорука захтева свеобухватну и мултидисциплинарну анализу.

Потом, предлажемо:

- У пројектовању система бесплатне правне помоћи неопходно је да жртве насиља буду препознате и мапиране, да се сагледа и анализира њихов положај и специфична, мултидисциплинарна правнозаштитна потреба. Проблеми са којима се суочавају жртве насиља су вишеструки, па се могу наћи испред вишеструких баријера - социјалних, културних, образовних, економских, као и институционалних, при чему све оне отежавају или онемогућавају приступ правди. Задатак правног система је да успостави систем БПП који свима, па и изузетно рањивим друштвеним групама као што су жртве родно заснованог насиља, омогућава једнаку доступност правосуђа и свих механизма заштите од свих видова насиља;
- С обзиром на то да ЗБПП разликује жртве насиља у породици (које увек испуњавају услове за пружање БПП) и жртве других облика родно заснованог насиља предвиђених Истамбулском конвенцијом (које морају да докажу да испуњавају услове за пружање БПП у поступку пријаве) потребно је изједначити положај свих поменутих рањивих група - жртава насиља како би БПП добиле све жртве родно заснованог насиља без обзира на имовински цензус;
- Неопходно је повећати број запослених у службама бесплатне правне помоћи (један запослени дипломирани правник са положеним правосудним испитом уз све додатне послове и напоре није у могућности да испуни законом предвиђене обавезе на правремен, правилан, потпун и ефикасан начин и пружи БПП сваком грађанину који испуњава услове); То имплицира потребу да се обезбеди системска подршка локалним самоуправама које имају проблем малог броја запослених дипломираних правника како би могли да формирају експертске тимове за ову врсту услуге грађанима.
- Неопходно је спровести обуке за запослене у службама бесплатне правне помоћи у оквиру једница локалне самоуправе како би разумели обавезе које прилазе из Закона о бесплатној правној помоћи;
- Потребно је да запослени у службама бесплатне правне помоћи за јединице локалне самоуправе воде детаљније евиденције о поступцима пружања БПП (овде подвлачимо вођење одвојених евиденција за различите врсте поступака заштите од насиља); пропусти у начину на који запослени у ЈЛС воде евиденције значајно отежавају анализу података и дисеминацију резултата о доступности БПП, па и за жртве родно заснованог насиља;
- Потребно је континуирано спровођење републичке и локалних медијских кампања (путем радија, телевизија, друштвених мрежа, штампаних материјала - летака, приручника, водича, итд.) ради информисања грађана (шире јавности) о праву на бесплатну правну помоћ и бесплатну правну подршку, како би им се предочила доступност истих;
- Потребно је обезбедити и асистенцију у виду помоћи и подршке грађанима приликом попуњавања обрасца захтева за пружање бесплатне правне помоћи и прикупљања додатне документације; Требало би размотрити и измену обрасца формулара који се подноси приликом подношења захтева за БПП, како би био разумљив најширем кругу корисника, а тиме и поједностављен поступак подношења захтева за БПП;
- Како су током претходних деценија невладине организације (посебно женске НВО) радиле на изградњи своје стручности, повећању компетенција и континуираној едукацији сарадника и грађана на тему родно заснованог насиља, тако је потребно јасно и

недвосмислено предвидети могућност и начин њиховог активног учешћа у процесу повећања доступности БПП и представљања интереса жртава родно заснованог насиља;

- Како су правни факултети у оквиру правних клиника годинама спроводили додипломске програме ради усавршавања знања студената из различитих области права и оспособљавања студената - будућих дипломираних правника за пружање правне помоћи уз надзор професора и адвоката који учествују током целог програма обуке и праксе, тако би требало размотрити проширивање њихових овлашћења у постојећем режиму установљеном ЗБПП;
- У циљу спречавања родно заснованог насиља потребна је: сарадња државних институција за људска права и тела за равноправност са цивилним друштвом и невладиним организацијама;
- Неопходна је континуирана сарадња државних органа најпре између себе (полиције, јавног тужилаштва, судова, центара за социјални рад), а онда и са представницима цивилног друштва, невладиним организацијама и правним факултетима;
- Ради разумевања потреба, праваца и начина побољшања, измене и допуне закона којима су регулисани поступци за заштиту жртава насиља у породици и родно заснованог насиља, потребно је: 1) континуирано праћење извршења различитих видова насиља; 2) проучавање узрока и последица различитих видова насиља и стопе учесталости; 3) праћење стопе процесуираних случајева насиља и ефикасности изречених мера у различитим поступцима (као и стопе пропуштања или одустанка од процесуирања извршеног насиља); 4) прикупљање свих наведених и других релевантних података у редовним временским размацима ради израде статистике, анализе постојећег стања, примене законе и формулисања препорука за унапређење постојећих механизма заштите; 5) информисање јавности, итд. Такво поступање би, између осталог, било у складу и са чланом 11. Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици.

Литература

1. Адамовић, А., (2008), Систем бесплатне правне помоћи у Словенији. У Петрушић, Н. (Ур.), Приступ правосуђу - инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије: тематски зборник радова, Књига 4. Ниш: Центар за публикације Правног факултета.
2. Бејатовић, С., Бубаловић, Т., *Бесплатна правна помоћ као инструмент ефикасности заштите основних слобода и права човека*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
3. Бјелетић, Б., Арсић, Т., (2017). Субјекти права пружања бесплатне правне помоћи. In С. Бејатовић, & М. Колаковић-Бојовић, *Бесплатна правна помоћ* (pp. 301-322). Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
4. Васић, М., & Филиповић, М. (2021). *Право на бесплатну правну помоћ жртвама родно заснованог насиља у Србији у току 2020. године*. Београд: YUCOM.
5. Гајин, С., Водинелић, В. В., Косановић, С., Чавошки, А., Бојовић, А. К., Сепи, Р., & Рељановић, М. (2007). *Правна помоћ*. Београд: ЦУПС.
6. Голубовић, К., *Перспективе примене европских стандарда права на бесплатну правну помоћ у Републици Србији*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
7. Димовски, Д., Илић, И., Tilovska-Kechedi, Е., *Примена међународних стандарда о праву на бесплатну правну помоћ*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
8. Колаковић-Бојовић, М., *Бесплатна правна помоћ као међународни стандард*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.

9. Котуровић, Д., *Бесплатна правна помоћ и приступ правди у кривичном поступку*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
10. Котуровић, Д., *Бесплатна правна помоћ – међународни правни стандарди (норма и пракса у Србији)*, у: Реформски процеси и Поглавље 23 - кривичноправни аспекти, Златибор, 2017.
11. Милеуснић, Д. (2020). *Студија: Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на рад организација цивилног друштва*. Београд: Партнери Србија.
12. Митровић, Љ., Милас Кларић И., *Контрола квалитета пружања бесплатне правне помоћи у Босни и Херцеговини и Републици Хрватској*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
13. Пајванчић, М., *Бесплатна правна помоћ – коментар члана 67. Устава Републике Србије и родни аспекти Закона о бесплатној правној помоћи*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
14. Палачковић, Д., Чановић, Ј. (2020). Бесплатна правна помоћ у контексту права на приступ суду, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 89.
15. Петрушић, Н., *Рањиве групе и бесплатна правна помоћ*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
16. Поповић, В., *Бесплатна правна помоћ у Републици Српској*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
17. Преложњак, Б., *Либералне теорије праведности и суштини бесплатне правне помоћи*, докторска дисертација, одбрањена 2013. године на Правном факултету Свеучилишта у Загребу.
18. Радловић, Д., *Бесплатна правна помоћ (норма и пракса Црне Горе)*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
19. Ракитован, Д., *Бесплатна правна помоћ – норма и пракса Румуније*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
20. Симовић, М., Симовић М., *Бесплатна правна помоћ у правном систему Босне и Херцеговине*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
21. Стевановић, И., *Субјекти права на бесплатну правну помоћ из угла права детета*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
22. Турањанин, В., *Бесплатна правна помоћ и ставови Европског суда за људска права*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
23. Ћоровић, Е., *Основна начела бесплатне правне помоћи*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
24. Чворовић, Д., *Предистражни поступак и бесплатна правна помоћ*, у: Бесплатна правна помоћ (*ratiolegis*, обим и услови примене), Београд, 2017.
25. Иницијатива за економска и социјална права, *Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица*, Београд, 2020.
26. *Право на бесплатну правну помоћ* (2017), Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
27. *Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица*. Београд: Иницијатива за економска и социјална права, (2020).
28. *Приступ правди и бесплатна правна помоћ у Србији: изазови и реформе*. Београд: YUCOM, (2013).
29. Покрајински омбудсман, *Правна помоћ у јединицама локалне самоуправе (Аутономна покрајина Војводина - резултати истраживања)*, Нови Сад, 2013.
30. Партнери Србија, *Студија: Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на рад организација цивилног друштва*, Београд.
31. *Priručnikoeuropskompravnuipodručjupristuppravosuđu*. Luksemburg: SavetEvrope, 2016.
32. Закон о бесплатној правној помоћи („Сл. Гласник РС“, бр. 87/2018)
33. Закон о спречавању насиља у породици („Сл. гласник РС“, бр. 94/2016)
34. Закон о потврђивању конвенције савета европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици („Сл. гласник РС - Међународни уговори“, бр. 012/13)

35. Закон о парничном поступку („Сл. Гласник РС“, бр. 72/2011, 49/2013 - одлука УС, 74/2013 - одлука УС, 55/2014, 87/2018 и 18/2020)
36. Закон о судским таксама („Сл. Гласник РС“, бр. 28/94, 53/95, 16/97, 34/2001 - др. закон, 9/2002, 29/2004, 61/2005, 116/2008 - др. закон, 31/2009, 101/2011, 93/2012, 93/2014, 106/2015 и 95/2018)
37. Кривични законик („Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)
38. Породични закон („Сл. гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015)
39. Стратегија за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021-2025. године („Службени гласник РС", број 47) од 10. маја 2021. године

40. Xenos, D., *The Positive Obligations of the State under the European Convention of Human Rights* (Routledge 2012).
41. Lavrysen, L., ‘Positive Obligations and the Criminal Law: A Bird’s Eye View on the Case Law of the European Court of Human Rights’, in Laurens Lavrysen and Natasa Mavronicola (eds), *Coercive Human Rights: Positive Duties to Mobilise the Criminal Law under the ECtHR* (Hart Publishing 2020).
42. Lavrysen, L., ‘Causation and Positive Obligations under the European Convention on Human Rights: A Reply to Vladislava Stoyanova’ (2018) 18 Human Rights Law Review.
43. Mowbray, A. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford - Portland: Hart Publishing, 2004.
44. Schabas, W. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
45. Stoyanova, V., ‘Common law tort of negligence as a tool for deconstructing positive obligations under the European Convention on Human Rights’ (2020) 24(5) International Journal of Human Rights.
46. Summers, S. *Fair Trials*. Portland - Oregon: Hart Publishing, 2007.

47. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2021 at the 1400th meeting of the Ministers’ Deputies). Вид. у „*The efficiency and the effectiveness of legal aid schemes in the areas of civil and administrative law*“ *Guidelines and explanatory memorandum*, Council of Europe, August 2021, <https://rm.coe.int/guidelines-of-the-committee-of-ministers-of-the-council-of-europe-on-t/1680a39918>
48. GREVIO’s (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA (GREVIO/Inf(2019)20 Adopted on 29 November 2019 Published on 22 January 2020, Council of Europe, <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>.

49. *Airey v. Ireland*. Application no. 6289/73 (European Court of Human Rights, October 09, 1979).
50. *Artico v. Italy*. Application no. 6694/74 (European Court of Human Rights, July 13, 1980).
51. *Benham v. the United Kingdom*. Application no. 19380/92 (European Court of Human Rights, June 10, 1996).
52. *Boner v. the United Kingdom*. Application no. 18711/91 (European Court of Human Rights, October 28, 1994).
53. *Croissant v. Germany*. Application no. 13611/88 (European Court of Human Rights, September 25, 1992).
54. *Czekalla v. Portugal*. Application no. 38830/97 (European Court of Human Rights, October 10, 2002).
55. *Dvorski v. Croatia*. Application no. 25703/11 (European Court of Human Rights, September 20, 2015).
56. *Goddi v. Italy*. Application no. 8966/80 (European Court of Human Rights, April 09, 1984).
57. *Granger v. the United Kingdom*. Application no. 11932/86 (European Court of Human Rights, March 28, 1990).

58. *Maxwell v. the United Kingdom*. Application no. 18949/91 (European Court of Human Rights, October 28, 1994).
59. *Monnell and Morris v. the United Kingdom*. Application no. 9562/81 and 9818/82 (European Court of Human Rights, March 02, 1987).
60. Mowbray, A. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford - Portland: Hart Publishing, 2004.
61. *Pakelli v. Germany*. Application no. (European Court of Human Rights, April 25, 1983).
62. *Perks and Others v. the United Kingdom*. Application nos. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 and 28456/95 (European Court of Human Rights, October 12, 1999).
63. *Pham Hoang v. France*. Application no. 13191/87 (European Court of Human Rights, September 25, 1992).
64. *Priručnik o europskom pravu u području pristupa pravosuđu*. Luksemburg: Savet Evrope, 2016.
65. *Quaranta v. Switzerland*. Application no. 12744/87 (European Court of Human Rights, May 24, 1991).
66. *R. D. v. Poland*. Application no. 29692/96 and 34612/97 (European Court of Human Rights, December 18, 2001).
67. Schabas, W. *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
68. Summers, S. *Fair Trials*. Portland - Oregon: Hart Publishing, 2007.
69. *Tsonyo Tsonov v. Bulgaria (no. 2)*. Application no. 2376/03 (European Court of Human Rights, January 14, 2010).
70. *Tsonyo Tsonov v. Bulgaria (no. 3)*. Application no. 21124/04 (European Court of Human Rights, October 16, 2012).
71. *Twalib v. Greece*. Application no. 24294/94 (European Court of Human Rights, June 09, 1998).
72. *Zdravko Stanev v. Bulgaria*. Application no. 32238/04 (European Court of Human Rights, November 06, 2012).

BESPLATNA PRAVNA POMOĆ ZA ŽRTVE NASILJA

Пројекат „Повећање доступности бесплатне правне помоћи за жене које су преживеле родно засновано насиље у Србији” спроводи Удружење Феномена уз подршку UN Women - агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена. Материјал је произведен средствима Европске уније. Садржај пројекта и овог материјала искључиво припада Удружењу Феномена и не представља нужно ставове Европске уније, UN Women нити земаља чланица УН-а.

